

SAADIA GAON'UN HAYATI VE ARAPÇA TEVRAT TERCÜMESİ*

*Muhammed Ali BAĞIR***

ÖZET

Monoteist inanca sahip bir toplum olarak Yahudiler asırlar boyunca İslâmiyet'in hâkim olduğu topraklarda huzur ve barış içerisinde yaşamışlar ve kendilerine sağlanan müsamaha ile İslâm devletlerinin bireyleri olarak her türlü alanda faaliyet göstermişlerdir.

X. yüzyıl İslâm toplumunda yaşamış olan Saadia Gaon, Ortaçağ Yahudi düşünce dünyasının ileri gelen en önemli âlimlerindendir. O, hem dinî hem de edebî ilimler sahasında yazmış olduğu onlarca eseri ile yetkinliğini göstermiş bir otoritedir. Bu yetkinliğini Talmud akademisi başkanlığıyla taçlandırmış, hem kendi döneminde insanlara yol göstermiş hem de yazdığı eserlerle sonraki dönemlere ışık tutmuştur. Başyapıtı *Kitâbu'l Emânât ve'l İtikâdât* ile Yahudi imanına esas olan hususların rasyonel ayaklarını belirlemeye çalışmış, vahiy ile aklın uyumu üzerinde durmuştur. Yahudiliğin yazılı ve sözlü kaynaklarının aklı temellerini oluşturmaya çalışmıştır. İnananların kalplerindeki şüpheleri dağıtmak ve karşıt görüşleri çürütmek için zorunlu gördüğü bu çalışmayı dinî bir vecibe olarak algılamıştır. Yahudi düşünce dünyasında ilk defa görülen bu çaba ona *Ortaçağ Yahudi Felsefesinin Babası* ünvanını getirmiştir. Ayrıca, Rabbânî Yahudiliğin savunucusu olarak, Tanah ve Talmud'un güvenilir kaynaklar olarak kabul edilmesinin gerekliliği üzerinde durmuş ve farklı dinlerdeki karşıt görüşlerle ve Karaîm mezhebiyle mücadele etmiştir.

Araştırmamızın ana eksenini, gerçekleştirdiği tüm faaliyetlerle Rabbânî Yahudilik anlayışında önemli bir noktada duran Saadia Gaon ve onun Arapça Tevrat tercüme ve tefsiridir. Çalışmada ilk olarak Saadia Gaon'un hayatı incelenmiştir. Ardından eserleri hakkında kısaca bilgi verilmiş, Arapça Tevrat tercüme ve tefsirinin özellikleri üzerinde durulmuştur. Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yahudilik, Saadia Gaon, Tanah, Tevrat, Arapça Tercüme.

* Bu makale, yazarın “*Dinler Tarihi Açısından Saadia Gaon'un Hayatı, Eserleri ve Yahudi İnanç Tarihine Etkisi*” adlı doktora çalışmasından uyarlanmıştır.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Milli Eğitim Bakanlığı, El-mek: malibagir@hotmail.com

SAADIA GAON'S LIFE AND HIS ARABIC TRANSLATION OF TORAH

STRUCTURED ABSTRACT

When a different religious tradition is get to examine, it is really very important to explore the big persons that is sanctified by the believers and their impacts on the tradition and religion as addressing the sources of the religion. In this way, you can get the opportunity to see the religion phenomenon from another perspective. Furthermore, individual contributions, comments or constructive critical approaches of effective, phenomenal and important religious figures to the culture will become supporting elements to understand the fundamental issues of the religion.

The Jews, as a monotheistic society, had lived in peace and security in the Muslim territory for centuries. Within the tolerant atmosphere they were active in any area as members of Islamic states. Within this context, the main axis of our research is one of the most important scholars of Jewish thought at the Middle Ages Sa'īd bin Yūsuf al-Fayyūmi (mainly known as Saadia Gaon), who lived in the Islamic society in the 10th century.

At the first part of our research, Saadia Gaon's life is evaluated. He was a renowned scholar / author of Medieval Babylonian Judaism and the first Arabic translator and interpreter of Tanakh. He was born in Fayyūm (upper Egypt) in 882 and died in Baghdad in 942. We have not enough knowledge about early life of Saadia. He left his home to study Tanakh with the scholars of Tiberias in Palestine at a young age and lived for sometime in Palestine territory. In 921 a controversy arose concerning the Hebrew calendar between the Talmudic academies in Babylonia and Palestine. Rabbi Aaron ben Meir, the Gaon (head) of the leading Talmudic academy in Palestine claimed that the Babylonian Gaonim made an error in calculation of the feast days. According to him the first day of Passover would be on a Sunday, while according to the Talmudic academies in Babylonia it would be on Tuesday. In this disputation Saadia supported the Babylonian Gaonim. He was in Aleppo, on his way from the East to Baghdad, when he learned of Ben Meir's claim of the Jewish calendar. Saadia addressed a warning to him and settled in Baghdad. He was knowledgeable about on astronomy and pointed to the mistakes made by Rabbi Aaron. In Baghdad, he wrote his "Sefer ha-Mo'adim" (Book of Festivals) and "Sefer ha Zikkarōn" (A Record Book) in which he refuted the claims of Ben Meir regarding the calendar. Finally the dispute was resolved and letters sent to all the Diaspora, and Babylonian Gaonim was restored the default with the great support given by Saadia. After this victory against Ben Meir, Saadia was acknowledged as a great scholar who has knowledge on religious matters and defender of Rabbinic Judaism. He received the honour of Alluf (a title given to the scholars of the Babylonian Talmud academies who had the privilege of sitting in the first row) at the Pumbeditha Talmud Academy in Baghdad. Soon after, he became the gaon of the Sura Talmud

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

Academy in Baghdad in 928. After accepting the role, he was known as Saadia Gaon.

After two years, Saadia Gaon and the exilarch (Hebrew Rosh Galut, refers to the leaders of the Diaspora Jewish community in Babylonia) David ben Zakkai were of different opinions in an inheritance case. Saadia Gaon refused to sign the exilarch's verdict which was about that inheritance case because he thought it was unjust to sign it. After all was said and done he was dismissed from the presidency of academy by the exilarch. After seven years they were reconciled. Saadia Gaon retrieved his position; but he held it for only five more years. Finally Saadia Gaon died in Baghdad in 942 at the age of sixty.

As a theologian, philosopher, rabbi, translator, interpreter and halachist he was an authority in both discipline of religion and literature by showing his competency through dozens of works on different areas such as Hebrew language, translation/commentary, philosophy, halacha, liturgy and polemic. He guided the people in his time and also enlightened the next generations with his works. He struggled with opposite views in different religions and Karaims. He tried to identify the rational basis of the essentials of the Jewish faith in his masterpiece *Kitābu'l Emānāt ve'l 'Ītikādāt (The Book of Beliefs and Opinions)* and explored the consistency between the revelation and the reason. He also tried to create the rational basis for the written and oral resources of Judaism. He perceived this essential endeavor as a religious duty in order to remove the doubts in the hearts of the believers and to refute the opposite views. This enthusiasm, which was seen for the first time in the world of Jewish thought, has brought him the title father of the Medieval Jewish Philosophy.

At the second part of our research, his Arabic translation of Torah is analyzed. As a defender of Rabbinic Judaism, he emphasized that Tanakh and Talmud should be considered as reliable resources and understood clearly. Correspondingly Saadia Gaon thought it was necessary to understand entire Tanakh better for the people of his time. For the Jews living in Islamic states and speaking and knowing Arabic very well and the Muslims whom Saadia Gaon tried to introduce the Hebrew Bible truly, he translated all parts of the Tanakh into Arabic language. However, in studies done so far, only the entire Torah and all or some parts of the book of Isaiah, Jeremiah, Psalms, Proverbs, Job, Song of Solomon, Ruth, Lamentations, Ecclesiastes, Esther, Daniel, Ezra, Chronicles and Nehemiah could be brought to light up to the present. He also wrote commentaries for some of them. His commentaries contain his own introduction to Torah. They are not only exact interpretations of the text, but also refutations of the cavils which the heretics raised against it. In our research, we explained some features of the translation of Torah such as avoidance of antropomorphism, verbal translation and repetition. We also emphasised that he translated mostly in a free style, changed some statements or non-use and made some contractions. We gave some examples of these features. Furthermore, we provided some information about its transmission process and publishing story up to day.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

In the conclusion, an overall assessment is made regarding the impact of Saadia Gaon as a scholar and his Arabic translation of Torah. His Arabic translation and commentary of Torah gained prevalence among Jews living in the Islamic world, has earned a respected place among Rabbanim. After his era, many Jewish scholars have used this work in various ways especially Yemenite Jews called it Keter Torah (Taj), published it along with the masoratic Hebrew and Aramaic Targum texts and read it as the standard Arabic translation for centuries.

When it comes to Saadia Gaon's life, works, -in particular his Arabic translation and commentary of Torah, philosophical and theological views entirely, it will reveal that he is one of the most important figures in the Jewish history and a Rabbi who deserves a marvelous remembrance as much as the worth he cared about the Jewish oral and written scriptures.

Key Words: Judaism, Saadia Gaon, Tanakh, Torah, Arabic Translation.

1. Giriş

Etnik kökenleri Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. Yakup'a dayandırılan, Sâmi geleneğe bağlı monoteist din ailesinin en eski halkasını teşkil eden Yahudilik, inanç sistemi anlamında bir din olmanın ötesinde bir hayat tarzını ve dîni-etnik kimliği ifade etmektedir. Aynı geleneğe mensubiyetleri sebebiyle Hristiyanlık ve İslâmiyet ile ortak kutsal coğrafyaya ve karşılıklı etkileşimlerin görüldüğü ortak tarihî geçmişe sahip Yahudiliğin diğer dinlerle olan ilişkisine nazaran İslâmiyet ile olan ilişkisinin nisbeten benzerlikler ve çok boyutluluk içerdiği görülmüştür. Bu ilişkinin bir yansıması olarak Yahudiler, asırlar boyunca İslâmiyet'in yaşandığı topraklarda, özellikle de İspanya'da huzur ve barış içerisinde yaşamlarını sürdürmüşler, kendilerine sağlanan müsamaha ile İslâm devletlerinin bireyleri olarak başta dîni ve ilmî faaliyetler olmak üzere hemen hemen tüm alanlarda kendilerini göstermişlerdir.

X. yüzyıl İslâm toplumunda yaşamış olan Sa'id bin Yusuf el-Feyyûmî (daha bilinen ismiyle Saadia Gaon), hem Arapça hem de İbranice'yi günlük hayatında ve ilmî çalışmalarında anadili olarak kullanan Ortaçağ İslâm dünyasında yaşamış en önemli Yahudi âlimlerden biridir. Çok farklı alanlarda (dilbilimi, tercüme-tefsir, liturji, Yahudi hukuku, responsa, takvim, tarih, reddiye ve felsefe) kaleme aldığı onlarca eseriyle kendi döneminde dîni ve edebî ilimlerde otorite, Yahudi fıkhiyla ilgili hususlarda fetvasına başvurulana mercî ve kendisinden sonrakilere yol gösteren bir âlimdir.

Dîni ve edebî ilimler sahasındaki bu yetkinliğini Talmud akademisi başkanlığıyla taçlandırmıştır. Başyapıtı *Kitâbu'l Emânât ve'l İtikâdât* ile Yahudi imanına esas olan hususların rasyonel ayaklarını belirlemeye çalışmış, vahiy ile aklın uyumu üzerinde durmuştur. Yahudiliğin yazılı ve sözlü kaynaklarının aklî temellerini oluşturmaya çalışmış, inananların kalplerindeki şüpheleri dağıtmak ve karşıt görüşleri çürütmek için zorunlu gördüğü bu çalışmayı dîni bir vecîbe olarak algılamıştır. Yahudi düşünce dünyasında ilk defa görülen bu çaba ona Ortaçağ Yahudi Felsefesinin Babası ünvanını getirmiştir. Ayrıca, Rabbânî Yahudiliğin savunucusu olarak, Tanah ve Talmud'un güvenilir kaynaklar olarak kabul edilmesinin gerekliliği üzerinde durmuştur. Bu bağlamda, Tanah'ın tamamını Arapça'ya tercüme etmiş, başta Tevrat olmak üzere birçok bölümünün de tefsirini yazmıştır. Ayrıca, farklı dinlerdeki karşıt görüşlerle ve Karaîm mezhebiyle mücadele etmiş, Rabbânî Yahudiliğin anlaşılmasına çaba göstermiştir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

2. Saadia Gaon'un Hayatı

Saadia Gaon 882 yılında, Mısır'ın Feyyûm şehrinin Dilâz köyünde doğar (Malter, 1921, s.26). 16 Mayıs 942'de de Bağdat'ta hayatını kaybeder (Marx, 1947, s.7). Babası Yusuf, ticaretle hayatını kazanmaya çalışan dindar ve eğitilmiş bir Yahudidir.

Saadia'nın ders aldığı hocalarının kimler olduğu hakkında fazla bilgi mevcut değildir. Müslüman Arap tarihçi Mes'ûdî'nin (ö. 956) verdiği bilgi elimizdeki neredeyse tek referanstır. Mes'ûdî, Saadia'nın Taberiyeli (Tiberias) yazıcı (sofer) Ebu Kesir Yahya bin Zekeriya'dan¹ (ö. H. 320; M. 932) ders aldığını nakletmektedir². Ancak, Filistin topraklarında yer alan Taberiye'ye gidip Ebu Kesir'in öğrencisi olmadan önce³, henüz Mısır'da iken Yeni Platoncu Rabbî İshak bin Süleyman el-İsrâîlî (855-955)⁴ ile mektuplaştığı ve onun görüşlerinden faydalandığı bilinmektedir⁵. Saadia'nın el-İsrâîlî ile olan münasebeti son derece önemlidir. Çünkü Saadia'nın ilerleyen yıllardaki, dini hükümlerin akliyyât (akla dayalı) ve sem'îyyât (vahye dayalı) olarak ikili tasnif suretiyle açıklaması ve akıl-vahiy ilişkisi konularındaki görüşlerini kısmen Rabbi İshak'tan etkilenecek oluşturduğu tahmin edilmektedir⁶ (Altmann, Stern, 2009, s.217).

Saadia'nın Mısır'dan ayrılmasından sonra Doğu topraklarında iken görüşüp fikirlerinden yararlandığı bir diğer önemli kişilik de Davud ibn Mervan el-Mukammis (ö.937)'tir⁷ (Husik, 1916,

¹ Ebu Kesir Yahya bin Zekeriya'nın kim olduğu konusunda belirsizlik vardır. Bir kısım araştırmacıya göre, birçok alanda eser sahibi olan Karaîm mezhebine müntesip Judah ben 'Alân'dır. Diğerlerine göre ise, bu imkânsızdır. Çünkü Saadia'nın karşıtları genelde Karaîm mezhebine bağlıdır ve çağdaştır. Dolayısıyla, şayet Saadia'nın hocası bir Karaîm bilgini olsaydı bunu bilirlerdi ve polemiklerinde de kullanırlardı (Malter, *Saadia Gaon, His Life and Works*, s. 33-36). Ayrıca, İbn Hazm (ö. 1064), Ebu Kesir'i Saadia ile beraber Yahudilerin mütekellimîn âlimleri (yani Rabbânîler) arasında saymaktadır (İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed, *El Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâi ve'n-Nihal*, Tahkik Muhammed İbrahim Nasr-Abdurrahman Ümeyre, Cilt III, Dârü'l-Cil, Beyrut t.y, s. 207). Mes'ûdî, Ebu Kesir'le bazı dini meseleler hakkında görüş alışverişinde bulunmuş, bu arada onun yanında bulunan Saadia ile de tanışmıştır. Saadia'nın Tanah'ın Arapça tercümesini de orada görmüştür (Saadiyah ben Joseph al-Fayyûmî, *The Book of Theodicy Translation and Commentary on the Book of Job by Saadiyah ben Joseph al-Fayyumi*, Düzenleyen ve İngilizceye tercüme eden Lenn Evan Goodman, Yale University Press, Michigan 1988, s. 7; Camilla Adang, "Abû'l-Kathîr Yahyâ ibn Zakariyyâ", *Encyclopedia of Jews in the Islamic World*, Executive Editor: Norman A. Stillman, Leiden: Brill, 2010, Vol. I, s. 34-35). Kanaatimizce Ebu Kesir Yahya bin Zekeriya, Taberiye kentindeki yazıcılardan, Rabbânî Yahudilik düşüncesini benimsemiş Yahudi âlimlerden biridir. Konuyla ilgili olarak bkz. Israel Friedlander, "Jewish-Arabic Studies", *The Jewish Quarterly Review*, Vol. 1, No. 2, Oct. 1910, s. 180.

² el-Mes'ûdî, Ebû'l Hasen Ali b. el-Hüseyn b. Ali, *Kitab 'ut-Tenbih ve'l İsrâf*, Brill Matbaası, Leiden 1893, s. 113.

³ Taberiye'de tam olarak ne zaman bulunduğu bilinmemesine rağmen, Saadia'nın 915-921 yılları arasında Suriye, Bâbilonya ve Filistin topraklarında yolculuk yaptığı bilinmektedir.

⁴ Rabbî İshak bin Süleyman el-İsrâîlî aslen Mısırlı bir Yahudidir. Özellikle felsefe, mantık ve tıp alanlarında yetkin biri olan el-İsrâîlî, Yeni Platonculuğun öncüsü sayılmaktadır ve kendisinin sonra gelen birçok Yahudi filozofu etkilemiştir (Hasan Şahin-Ahmet Kâmil Cihan, "İshak b. Süleyman el-İsrâîlî", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Diyanet Yay., 1988-2013, Cilt 22, s. 544).

⁵ Saadia'nın Bağdat'a gitmeden önce Feyyûm'da iken Kayravan'daki Rabbî İshak bin Süleyman'a cevaplandırması için felsefe ve bilim konularını içeren birçok mektup gönderdiği, R. İshak'ın da bunları cevaplandırdığı bilinmektedir. (Alexander Altmann ve Samuel Miklos Stern, *Isaac Israeli A Neoplatonic Philosopher of the Early Tenth Century*, University of Chicago Press, Chicago 2009, s. xxix). (Eser, el-İsrâîlî'nin felsefeyle ilgili başlıca dört eserinin İngilizce tercümesidir.)

⁶ R. İshak ile Saadia'nın yüzyüze görüşüp görüşmediği açık değildir, ancak onların oldukça aktif bir şekilde çeşitli konular hakkında mektuplaştıkları kaynaklarda geçmektedir. R. İshak'ın öğrencisi olan Dûnaş İbn Tamim, hocasına ait *Sefer Yezirah* kitabına kendi yazdığı tefsirinde bunları zikretmektedir. Hocasının kendisine Saadia'nın mektuplarını gösterdiğini ve henüz yirmi yaşında bir genç olmasına rağmen, bilgisini ölçmek için mektupların içerikleri hakkında kendisine sorular sorduğunu haber verir (Altmann ve Stern, s.xxviii-xxix; Malter, *Saadia Gaon, His Life and Works*, s. 48; Saadiyah ben Joseph al-Fayyûmî, *The Book of Theodicy*, s. 9).

⁷ Davud ibn-i Mervan, aslen Yahudi iken Hristiyanlığa geçmiş, hayatının sonlarına doğru tekrar Yahudiliğe dönmüştür. Din değiştirmesinden dolayı Arapça "oradan oraya zıplayan" anlamına gelen *Mukammis* veya Aramice "çekirge" anlamına gelen *Kamtsa* ismi verilmiştir (Nuh Arslantaş, *İslâm Dünyasında İktisadi ve İlmi Hayatta Yahudiler Abbâsî ve Fâtımîler Dönemi*, M.Ü.İ.F.V. Yay., İstanbul 2009, s. 444).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

s.17). Bâbilonya topraklarında yaşamış olan el-Mukammis, Saadia ile görüşüp ve onu birçok yönden etkiler⁸. Rasyonalist fikirlere sahip olan el-Mukammis, özellikle Tanrı'nın varlığı, birliği ve sıfatları konusundaki görüşleriyle Saadia üzerinde etkili olur⁹. (Pines, 2007, s.607-608; Guttman, 1964, s.84-85).

2.1. Doğu Seyahati ve Bağdat'a Yerleşmesi

Saadia, 915'te 33 yaşındayken Mısır'dan, bir daha dönmek üzere, Doğu topraklarına (Filistin, Bağdat ve Halep) olan yolculuğuna başlar (Marx, 1947, s.8-11). 915-921 arasında neler yaptığını ve nerelerde bulunduğunu tam olarak bilemiyoruz. Ancak 921- 922 yıllarında Bağdat'tan öğrencilerine yazdığı mektupta, altı buçuk yıldır ailesinden ve Mısır'daki öğrencilerinden haber alamadığından bahsetmektedir. Buna göre Saadia 915 yılında bir daha dönmek üzere Doğu'ya olan yolculuğuna başlamış olmalıdır. Saadia'nın bu mektubu daha yakından incelenecek olursa, Haziran veya Temmuz 915 tarihinde Mısır'dan ayrıldığı, Filistin topraklarında bir müddet bulunduktan sonra Bağdat'a geldiği, buradan da Halep'e geçtiği ve 921 yılı Eylül ayında kutlanacak Yahudi yeni yılına, Roş Aşana, giriş etkinliklerine katılmak için aynı yılın yaz aylarında Halep'ten Bağdat'a doğru yola çıktığı anlaşılmaktadır¹⁰. (Kobler, 1952, s.79-81).

Saadia'nın doğup büyüdüğü topraklardan ayrılıp özellikle Filistin, Bâbilonya ve Suriye topraklarında yıllarca dolaşmasının sebeplerini tam olarak bilemiyoruz. Ancak, onun ilme olan düşkünlüğü ve öğrenme azmi bu yolculuğun en önemli sâiki olmalıdır. Dindarlığının getirmiş olduğu heyecanla kutsal toprakların (Filistin)¹¹ havasını teneffüs etme isteği, Yahudi dünyasının o

⁸ Yahuda ben Barzillai (ö. 1135), *Sefer Yetsira* isimli esere yazdığı meşhur tefsirinde el-Mukammis'ten bahseder ve Saadia'nın el-Mukammis'le görüşüğünü ve ona talebelik yaptığını belirtir (Husik, s. 17; Malter, *Saadia Gaon, His Life and Works*, s. 67).

⁹ el-Mukammis'in görüşleri ve yazdığı "*İşrun Makâlât- Yirmi Bölüm*" adlı eseri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Sarah Stroumsa, *Dawud ibn Marwan al-Muqammis's Twenty Chapters (İşrun Maqala)*, Brill Academic Publication, Leiden 1989, 320 sayfa. Eserde, el-Mukammis'in hayatı, eserleri, *İşrun Makâlât*'ın Judeo-Arabic metni ve İngilizce tercümesi yer almaktadır.

¹⁰ Saadia, 920-921 yılı kış aylarında doğudan Halep şehrine gitmek ister. Yazmış olduğu günlüğün elde kalan parçalarına göre, 920 yılı kış aylarında Bâbilonya topraklarından yola çıkan Saadia, Bağdat, Erbil ve Musul güzergâhını kullanarak Halep'e gidecektir. Musul'a ulaştığında, Halep'ten gelen bir kervan, yolun ağır kış şartlarıyla dolu olduğu, birçok kişinin soğuk yüzünden öldüğü bilgisini aktarır. Bunun üzerine 920-921 kış mevsimini Musul'da geçiren Saadia, ancak 921 bahar aylarında Halep'e ulaşabilir (Malter, *Saadia Gaon, His Life and Works*, s. 60).

¹¹ II. Mabad M.S. 70 yılında Romalı komutan Titus tarafından yıkılmıştır (Mehmet Özmenli, "Tapınak-Medeniyet İlişkisi / Temple-Civilization Relationship", *TURKISH STUDIES -International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, ISSN: 1308-2140, Volume 9/10 Fall 2014, www.turkishstudies.net, Doi Number :http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7474, s. 1288). Bu tarihten itibaren Yahudiler bölge dışına çıkarılmışlar ve sürgüne gönderilmişlerdir. Kudüs'e girmeleri yasaklanmış ve eğitim kurumları kapatılmıştır. Romanın Hristiyanlaşmasının ardından Kudüs'ün önemi artmış ve burada kiliseler inşa edilmiştir. Ancak, Yahudilerin, yılda bir kez hariç, Kudüs'e girmelerine yönelik yasak devam ettirilmiştir. Kudüs'ün 638 yılında Hz. Ömer döneminde İslam topraklarına katılmasıyla Yahudilere yönelik Kudüs'e giriş yasağı kaldırılmıştır (Muammer Gül, "Müslümanların Kudüs'ü Fethi", *Harran Üni. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, Urfa 2001, s. 51-53; Muhammed Güngör, *Süleyman Mabedi*, Ankara Üni. S.B.E., Ankara 2005 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 85-86). Romalılar döneminde Kudüs'ten sürülmeleri ve oraya girmelerinin yasaklanmasından dolayı, birçok Yahudi âlimi ve din adamının göç etmesi sonucu Taberiye kenti bir ilim merkezi haline gelmiştir. Filistin'in kuzeydoğusunda Taberiye gölünün batı kıyısında bulunan ve Kudüs'e 161 km. uzaklıktaki bu şehirde bir akademi kurmuşlar, bu akademi, X. yüzyılın ikinci yarısına doğru Kudüs'e taşınana kadar Yahudilerin Filistin bölgesindeki en önemli ilim merkezi olma özelliğini korumuştur. Örneğin, *Sanhedrin* ismi verilen Yahudi dinî mahkeme meclisi buraya taşınmış ve Kudüs (Filistin) Talmud'u burada meskûn din adamları tarafından oluşturulmuştur. Ayrıca Taberiye, *Masoretler* olarak adlandırılan ve geleneksel harekesiz metni, hareke eklemek ve sayfa kenarlarına çeşitli notlar ilave etmek suretiyle değiştiren yazıcıların merkezi olarak tanınmıştır (Michael Avi-Yonah, "Tiberias", *EJ*, Vol. XIX, s. 715; Philip W. Comfort, *Essential Guide to Bible Versions*, Tyndale House Publishers, Eylül 2000, s. 14; Cengiz Tomar, "Taberiye", *DİA*, Cilt 39, s. 323). Saadia'nın yaşadığı dönemde, her ne kadar Kudüs'e gitmesi ve yerleşmesi hususunda sıkıntı olmasa da Taberiye'deki Talmud akademisinin Kudüs'e nakledilmediği, X. yüzyılın ikinci yarısına doğru bir tarihte nakledilmiştir. Bunun en önemli delillerinden biri, Yahudi takvimi konusunda çeşitli iddialarla ortaya çıkan Filistin Talmud akademisinin başkanı Aaron ben Meir'in, kaynaklardan

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

dönemdeki en önemli ilim merkezleri olan Bağdat'taki Bâbil Talmud Akademileri'nin (Sura ve Pumbedita) onu cezbetmesi Saadia'nın Mısır'dan Doğu topraklarına yaptığı yolculuğun sebepleri arasında gösterilebilir. Bu sebeplere bir de Mısır topraklarındaki siyasal karışıklığı da ekleyebiliriz¹².

2.2. Saadia'nın Aaron Ben Meir'in Yahudi Takvimi Hakkındaki İddialarına Muhalefeti ve Kendini Tanıtması

921 yılında, 921 ve 922 yıllarına ait dini günlerin düzenlenmesi ile ilgili olarak Filistin Talmud akademisinin başkanı Aaron ben Meir'in¹³ sıradışı bazı iddiaları oldu. Ben Meir, 921 yılı (921 Kasım ve Aralık aylarına denk gelen), İbrani takvimine göre 4682 yılının Heşvan ve Kislev aylarının 30'ar gün değil 29'ar gün süreceğini (Poznanski, 1897, s.152; Zeitlin, 1943, s.367), dolayısı ile 4682 yılı (922 Mart-Nisan aylarına denk gelen) Fısıh Bayramı'nın¹⁴ Salı günü değil Pazar günü kutlanması gerektiğini ilan etti. Tabii bu durum, sonraki yılların başta Roş Aşana olmak üzere diğer dini günlerin, Bâbil otoritelerince belirlenen vaktinin de değişmesi anlamına geliyordu¹⁵. Yahudilikte kutlanan dini günler, Yahudi takvimine göre yapılan hesaplamalar

anlaşıldığına göre Taberiye'de yaşamasıdır (Nuh Arslantaş, *Abbâsiler Ve Fatımiler Döneminde Yahudiler* (132-656/750-1258), Marmara Üni. S.B.E., İstanbul 2007 (Doktora Tezi), s. 100-101; konuyla ilgili olarak ayrıca bkn. Moshe Gil, *A History of Palestine, 634-1099*, Cambridge University Press, Cambridge 1997, s. 495-500); Saadia'nın diğer eserlerinden elde edilen bilgilerden, Taberiye'de bulunan akademinin Kudüs'e naklinin zamanı ile ilgili son dönemlerde yazılmış bir değerlendirme için bkn. Michael G. Wechsler, "New Data From Saadia Bearing On The Relocation of The Palestinian Yeshiva to Jerusalem", *Jewish Studies Internet Journal*, Vol. 12, 2013, s. 1-9.

¹² Söz konusu dönemde Abbâsi yönetimi altında bulunan yukarı Mısır bölgesi, 909'da Kayravan şehrine çadırlarını kuran Fatımiler tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. 914'de Fatımi halifesi Ubeydullah el-Mehdi, oğlu Ebu'l Kasım yönetiminde başta İskenderiye olmak üzere birçok yukarı Mısır şehrini ele geçirdi. Ancak Fatımilere karşı bölge halkı direndi ve Fatımileri bölgeden uzaklaştırdı. Yapılan savaşlarda binlerce kişinin ölmesi sonucu salgın hastalıklar ortaya çıktı. Birkaç yıl sonra halife olan Ebu'l Kasım Mısır'a tekrar saldırdı ve Feyyûm şehrinin de içinde bulunduğu birçok şehri ele geçirdi (Malter, *Saadia Gaon, His Life and Works*, s. 57-58). Saadia, siyasal anlamda oldukça karışık bir dönemden geçen Mısır'ı, huzur bulmak için terk ederek Filistin topraklarına gitmiş olabilir.

¹³ Aaron ben Meir (M.S. X. yüzyıl) Filistin akademisinin başkanlığını yaptı. 920 yılında Bağdat'a giderek Kara'im mezhebi ile ilgili şikayetlerini halifeye sundu. Ardından da Bâbilonya'daki akademilerin üstünlüğünü kırmak ve Filistin akademisini önplana çıkarmak için girişimlerde bulundu. Bunun için de ilk adımı takvim ve dini günlerin tespiti konusunda attı. Dini günlerin tesbiti konusundaki tek yetkili kurum olan Bâbil akademilerin, bu üstünlüğünü kırmak için birtakım iddialarda bulundu. Ancak, sonunda bir güç mücadelesine dönüşen bu savaşı kaybetti (Encyclopaedia Hebraica, "Ben Meir, Aaron", *EJ*, Vol. III, s. 366).

¹⁴ İbrani takvimine göre Nisan ayının 15. günü kutlanmaya başlanan ve sekiz gün süren Fısıh, İsrailoğullarının Mısır köleliğinden Tanrısız irade gereği kurtulmalarının yıldönümü olarak kutlanan ve Musevi inanç sistemiyle toplumsal yapılanmasının ekseni niteliğini taşıyan bir bayramdır. Mısır'dan acil çıkış nedeniyle halkın hamurlarını mayalayamadan fırınlamak zorunda kalmış olmaları anısına Fısıh bayramı süresince sekiz gün boyunca mayalı hamur ürünleri yenmediği gibi bu tür gıda malzemelerinin ev ve çalışılan yerlerde bulundurulması dinî kurallar gereğince men edilmiş bulunmaktadır.

¹⁵ Çok eski zamanlardan beri Yahudi bayramlarının yılın hangi gününde kutlanacağına hem Ay'ın hem de Güneş'in gözlenmesi neticesinde karar veriliyordu. M.S. IV. yüzyılın başına kadar, yeni Ay'ı gözleme ve Yahudi toplumuna kutlama vakitlerini buna göre düzenleyerek haber verme hakkı, Filistinli dini otoritelerdeydi. Bâbillilerin bu ayrıcalığı elde etmek için yaptıkları her türlü girişim, Filistinliler tarafından engelleniyordu. Ancak, Roma'nın Filistin bölgesine yaptığı baskı arttı ve bu durum Filistin'in Yahudiler için manevi bir merkez olma özelliğine sekte vurdu. Bâbilonya bölgesi ise, Pers ve ardından da İslam hakimiyetinde nisbeten daha rahat bir ortamdaydı. Takvim düzenleme konusundaki ayrıcalık, yavaş yavaş Bâbilonya'ya (M.S. VI.-VII. asırlarda) geçmeye başladı. Özellikle, Sura ve Pumbedita akademilerinin önplana çıkmalarıyla bu ayrıcalık iyiden iyiye Bâbilonya otoritelerinin eline geçti. Ancak, X. asırda şartlar tekrar değişmeye başladı. Sura ve Pumbedita'nın gerilediği bu dönemde, güçlü ve etkili liderlerin ortaya çıkmaması ve mevcut otoriteler arasında ve yönetimin kendi aralarında yaşadıkları ihtilaflar, Bâbilonyanın gücünü zayıflatı. İşte tam da böyle bir ortamda Filistin, eskiden kendisine ait olan bu hakkı geri alabileceğini düşünmeye başladı. Filistin Talmud akademisinin önde gelen otoritesi ve başkanı Aaron ben Meir, takvim düzenlemesi ile ilgili fikirlerini öne sürerek bunu gösterdi (Poznański, *Ben Meir and the Origin of the Jewish Calendar*, s. 157-158; Malter, *Saadia Gaon, His Life and Works*, s. 69-73).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

sonucunda belirlenirdi. Bu hesaplamaların nasıl olacağı¹⁶ ise çok eski zamanlarda karara bağlanmıştı. Ben Meir'in bu çıkışı, Bâbil Yahudileri arasında hemen yankı buldu ve orada bulunan akademilerin ileri gelenleri Ben Meir'e, Heşvan ve Kislev aylarının 30 gün süreceğini, Fısıh bayramının Salı günü kutlanması gerektiğini ve bu iddiasından vazgeçmesini salık veren bir mektup yazdılar. Bunun üzerine Aaron ben Meir, iddiasından kesinlikle vazgeçmediğini farklı birçok Yahudi cemaatlerine iddiasını anlatan mektuplar göndererek gösterdi. Bunun sonucunda da 922 Mart-Nisan (4682-Nisan)'da kutlanan Fısıh Bayramını, birçok Yahudi Pazar günü kutlarken, diğer bir kısmı Salı günü kutladı (Zeitlin, 1943, s.367).

Saadia, 921 yılının yaz aylarında Halep'ten Bağdat'a doğru gidiyordu (Malter, 1921, s.56). Halep'te iken Aaron ben Meir'in bu iddialarını duyunca, onun yanlış bir yol izlediğini ve bu yoldan dönmesi gerektiğini izah eden bir mektup yazdı. Bağdat'a ulaştığında Ben Meir'in, tavsiyelerini dinlemediğini öğrendi (Poznanski, 1896, s.37).

Neticede Ben Meir, ileri sürdüğü görüşlerini, her ne kadar bazı noktalarıyla haklı da olsa, tam olarak kabul ettiremedi ve başarısız oldu. Başarısızlığının en büyük nedeni de hiç kuşku yok ki Saadia'nın yaptığı amansız muhalefet idi. Mücadelenin en yoğun olduğu 922 yaz aylarında, Saadia, Sefer ha Zikkarôn (Kayıt Kitabı)'u yazdı. Bu eserinde, Saadia Gaon Ben Meir'in hataları, takvim hesaplama konusundaki yetersizliği ve yanlışlıkları, Bâbilli otoritelerin onu uyarmaları ve mevcut takvim sisteminin devam ettirilmesinin gerekliliği konularını detaylı bir şekilde kaleme aldı. Bu eser, diaspora Yahudileri arasında 922 Eylül-Ekim (4683-Tişri) aylarında halkın huzurunda yüksek sesle okundu. Eserin etkisi o kadar fazla oldu ki halk Ben Meir'in görüşlerinin yanlış, mevcut sistemin tamamen doğru ve ilâhi olduğuna iyice kanaat getirdi. Bu hamle, Ben Meir'i iyice güçten düşürdü. Her ne kadar sonraki yıllara ait kendi hesaplamalarını ilan etse de hiç kimse ona itibar etmedi ve mesele de böylelikle kapanmış oldu (Malter, 1921, s.85-87).

Saadia bu süreçte Mısır Yahudilerinin Bâbil'i desteklemesini de sağlamıştır. Bağdat'tan yazdığı mektuplarında, Ben Meir'in takvim hakkındaki görüşlerinin desteklenmemesini, onları sert bir dille uyararak yazmıştır (Marx, 1947, s.12-13; Schechter, 1903, s.24-28; Kobler, 1952, s.81). Bağdat'tan 921 yılı sonlarında Mısır'daki öğrencilerine yazdığı mektubun sonunda, "Sa'id bin Yusuf, Raş Kalla (רַשׁ כָּלָה)" imzasının bulunduğu görülmüştür. Aynı şekilde 922 yaz aylarında yazdığı ikinci mektubunda da "Raş Kalla, Alluf (אַלּוּף)" ünvanlarını kullanmıştır (Schechter, 1903, s.15; Baron, 1943, s.48). Adı geçen bu ünvanlar, Bâbil akademilerinde Gaon (Başkan)'dan sonra gelen ilk yedi üyeye verilen ünvanıdır (Marx, 1947, s.13; David, s.227). Öyle görünüyor ki Saadia,

¹⁶ Yahudi takviminde, dini günlerin hangi güne denk gelerek kutlanacağına, özellikle iki husus göz önünde bulundurularak karar verilirdi. Bunların ilki, yeni ay'ın hangi günde görüldüğü ile ilgili kuraldır. Buna göre; yılın ilk ayı olan Tişri'nin ilk günü Roş Aşana (Yılbaşı) bayramı olarak kutlanırdı ve bu ilk gün kesinlikle Pazar, Çarşamba veya Cuma günü kutlanamazdı. Diğer dört günden birine denk gelmesi zorunluydu. Buna "Dört Kural" denir. Bunun en önemli sebebi, yıl içinde kutlanacak diğer dini gün ve bayramların Şabat'a denk gelip gelmemesi hususuydu. Örneğin, Roş Aşana'nın Pazar günü kutlanması durumunda, Sukot (Çardak) bayramının 7. günü (Tişri 21. gün) Şabat'a denk gelir ve dolayısı ile bu gün yapılması gereken Hoşana Rabba etkinlikleri Şabat'tan dolayı yapılamazdı. Bunun önüne geçmek için Roş Aşana, Pazar gününe denk gelmemelidir (Zeitlin, s. 381-382). İkinci husus ise, Roş Aşana olarak ilan edilecek günde, gün ortasına kadar yeni ay'ın görülmesi zorunluluğudur. Şayet yeni ay, öğle vaktine kadar görülmez veya öğleden sonra görülürse, o zaman yeni yılın ilk günü sonraki güne ertelenirdi. Erteleme, Pazar, Çarşamba veya Cuma gününe denk gelmişse iki gün erteleme yapılırdı. Bu tür ertelemelerin yaşandığı yıl, "eksik yıl" olarak kabul edilir ve normalde 355 olan gün sayısı 353'e indirilirdi. Tişri ayından sonraki Heşvan ve Kislev ayları, normalde 30 gün çekerken, eksik yıllarda 29 güne indirilirdi. Ayrıca şu hususu da aydınlatmak gerekir ki, hesaplamalar sadece ay esas alınarak yapılmazdı. Güneş hesabı da takvim sisteminde önemli olduğu için bu iki takvim hesaplama sisteminin aralarının uyumlu hale getirilmesi gerekirdi. Bunun için her 19 yılda belli aralıklarla (3, 6, 8, 11, 14, 17 ve 19), bir ay (30 gün) o yılın ay takvimine ilave edilir ve o yıl 383, 384 veya 385 gün sürerdi (Mustafa Ünal, *Dinlerde Kutsal Zamanlar*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 120-121; Malter, *Saadia Gaon, His Life and Works*, s. 74-77). Bunun en önemli sebebi, Tevrat'ta bildirilen kutlanması gerekli günlerin, ay takviminin sabit olmaması nedeniyle, Tevrat'ta bildirildiği zamanda kutlanamama tehlikesini bertaraf etmektir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

Bağdat'a vardikten hemen sonra Bağdat Pumbedita Akademisine (Yeşiva¹⁷) görevli olarak atanmıştır (Halkin, s.607). Burada eğitim vermeye başlamış, ayrıca 922-923 yıllarında, Ben Meir'le yaşanan sıkıntıyı anlatan Sefer ha Zikkarôn (Kayıt Kitabı) ve hemen ardından da Sefer ha Moadîm (Festivaller Kitabı) adlı eserlerini kaleme almıştır. 928 yılına kadar sürdürdüğü bu görevinde, bir yandan ders verirken diğer yandan birçok eser yazmıştır. Özellikle Karaîm mezhebine karşı yazdığı eserler bu dönemin ürünüdür¹⁸

2.3. Gaon Olması, David Ben Zekkai İle Kavgası ve Ölümü

Bâbilonya bölgesinde yaşayan Yahudilerin, dînî eğitim için kurdukları yeşivalardan iki tanesi ön plana çıkmıştı: Sura ve Pumbedita. Sura akademisi, M.S. III. yüzyılda Rav Abba Arika¹⁹ tarafından, Bağdat yakınlarındaki Sura semtinde kuruldu. Rakip akademi, Pumbedita'ya asırlar boyunca üstünlük kuran bu okul, Saadia'nın yaşadığı dönemde eski haşmetli yapısından uzak bir görüntü içerisindeydi. Hemen hemen Sura ile aynı dönemlerde kurulan Pumbedita akademisi ise özellikle halifenin yaşadığı başkent Bağdat'a taşınmasının ardından ön plana çıktı. Bu durum, Pumbedita'ya hem prestij hem de yeni öğretmen ve öğrenci kazandırdı. Her iki okulun başkanları, re'sû'l-câlut tarafından seçiliyordu (Marx, 1947, s.14).

Saadia, Bağdat'a 921 yılı yaz aylarında yerleştikten sonra, Aaron ben Meir'le girdiği polemikten büyük bir zaferle ayrıldı. Bu zafer ona ilk etapta Pumbedita akademisinde alluf mevkisini kazandırdı. 928 yılına kadar, Pumbedita akademisinde dersler verdi, kitaplar yazdı ve yüksek mevkiden birçok kişiyle yakın dostluklar kurdu. İleri gelen devlet adamlarının kendi menfaatleri gereği saygı duydukları, Sahl bin Netira gibi Yahudi tüccarlar, Saadia'ya karşı büyük bir hayranlık beslemeye başladılar. Tam da böyle ortamda, Sura akademisine dört yıldır başkanlık yapan Rabbi Yom Tov Kahana 928'de hayatını kaybetti²⁰ (Gaon, 1988, s.149). Son dönemlerdeki etkisiz kalışı da göz önünde bulundurularak Sura akademisinin kapatılması ve öğrencilerinin Pumbedita'ya nakli gündeme geldi (Gaon, 1988, s.150). David ben Zekkai, Pumbedita gaonu Kohen Tisadek'in bu önerisini kabul etti. Pumbedita'da alluf olan Rabbî Nathan ben Yahudai'yi Sura'ya itibarî gaon olarak atadı, ancak Nathan göreve başlayamadan öldü. Bunun üzerine, Sura akademisinin kapatılması, öğrenci ve öğretmenlerinin Pumbedita'ya naklini savunanlardan olan Ben Zekkai, bu fikrinden vazgeçti. Ben Zekkai'nin görüşünü değiştirmesine Nathan'ın âni ölümü sebep oldu. Çünkü, bu olayı Sura'yı kapatmaya ilişkin çabalarının Allah tarafından bir

¹⁷ Yeşiva tabiri, içinde Talmud eğitimi yapılan üç farklı kurum için kullanılmıştır: 1) Filistin ve Bâbilonya topraklarında Amoraîm tarafından içinde Mişna çalışması yapılan ve sonunda da Kudüs ve Bâbil Talmud'unun ortaya çıkmasına vesile olan eğitim kurumları. 2) Geonim zamanında Bâbilonya'da (Sura ve Pumbedita) tüm Yahudi dünyasının otorite olarak kabul ettiği dini eğitim okulları. 3) Geonim dönemi sonrasında Talmud eğitiminin ağırlıklı olarak verildiği dini eğitim kurumları (Simha Assaf, "Yeshivot", EJ, Vol. XXI, s. 315).

¹⁸ Bu ihtilafla ilgili olarak ayrıca bkz. Moshe Gil, *Jews in Islamic Countries in the Middle Ages*, Brill Publications, Leiden 2004, s. 218-224; Baron, s. 36-40; Hayyim Yahiel Bornstein, *מהלוקת רס"ג וכן מאיר* (Mahloket Rav Saadia Gaon u'ven Meir - Rav Saadia Gaon ve ben Meir Arasındaki İhtilaf), Varşova, 1904, 180 sayfa (İbranice olarak yazılan bu eserde, Saadia'nın ben Meir'le olan takvim hakkındaki münakaşası ayrıntılı olarak anlatılmaktadır).

¹⁹ Uzun boylu Rav. Asıl ismi Abba b. Aivu'dur, ancak genellikle herkes tarafından tüm diaspora Yahudilerinin öğretmeni kabul edildiği için kısaca Rav olarak bilinir. Filistin topraklarında halaha üzerine eğitim aldıktan sonra Yahuda ha-Nasi'den icazet alarak Bâbilonya topraklarına gelmiş, Sura ve civarında yaşayan Yahudilere dînî liderlik yapmıştır (Moshe Beer, "Rav", EJ, Vol. XVII, s. 117).

²⁰ Rav Şerira ben Hanina Gaon (906-1006), 968-1006 yılları arasında Pumbedita gaonluğunu yapmış, soylu bir aileye mensup meşhur bir din adamıdır. 987 yılında yazdığı *Iggeret Rav Sherira Ga'on* (Rabbi Şerira Gaon'un Mektupları) adlı eseri Yahudi tarihçiliğinin klasiklerinden sayılmaktadır (Meir Havazelet, "Sherira Ben Hanina Gaon", EJ, Vol. XVIII, s. 463). İbranice yazılan bu eseri, 1988 yılında Rabbi Nosson David Rabinowich İbranice bölümünü İngilizce tercümesiyle yayımlamıştır. Eserin giriş bölümünde, Şerira Gaon'un hayatı, eserleri ve nesredilen bu eseri hakkında aydınlatıcı bilgiler eklenmiştir. Eser hakkında ayrıca bkz. Robert Brody, *The Geonim of Babylonia and The Shaping of Medieval Jewish Culture*, Yale University Press, New Haven 1998, s. 20-25.

cezalandırması olarak algıladı. Bu gelişmeler üzerine David ben Zekkâi Sura'yı desteklemeye karar verdiğini açıkladı (Graetz, 1956, s.192).

David ben Zekkâi, Saadia'nın Sura akademisini eski parlak günlerine döndürebilecek cesaret ve enerjiye sahip olduğunu söyleyerek onu Sura'nın başına en yüksek dereceli din bilgini (Gaon) olarak 928 yılı baharında atadı (Gaon, 1988, s.150).

928 yılından itibaren gaon olarak görev yapan Saadia, 930'a kadar karşılaştığı bir takım sıkıntılarda David ben Zekkâi ile ters düşmemek için sesini çıkarmadı. Çünkü bu göreve atandığından beri muarızlarının çoğaldığını ve onların kendisini gaonluktan uzaklaştırmak için çabaladıklarını fark etti. Ayrıca Ben Zekkâi'nin çok da masum olmadığını şahit olduğu birkaç olayla öğrenmiş oldu. Bir defasında Ben Zekkâi farklı bölgelerde yaşayan Yahudilerden bağış adı altında bazı yardımlar alıyordu. Ancak Pers bölgesindeki Hamedan Yahudileri bağış yapmayı reddedince onları herem²¹ cezasına çarptırdı ve vezire şikayet etti. Vezir de bu bölgedeki Yahudilere ödemeleri için yüklü miktarda bir ceza kesip Ben Zekkâi'ye destek verdi. Tüm bu olan bitene her iki akademinin başkanları ve üyeleri sessiz kaldı. Aslında Saadia pek de sessiz kalacak yapıda biri değildi ancak görevine daha yeni başladığı ve sistemi yeni yeni tanıdığı için sessiz kalmak zorunda kaldı. Fakat bu durumdan içten içe oldukça rahatsız oldu (Graetz, 1956, s.194). Zaten onun bu rahatsızlığı bir sonraki olayda David ben Zekkâi'yle aralarının açılmasına neden oldu.

Halkın karşılaştığı bir takım fikhî problemlerde karar verici merciî olan David ben Zekkâi, verdiği kararlarda her iki akademinin de onayını almak zorundadır (Baron, 1943, s.63). Ben Zekkâi, 930 yılında, yaklaşık olarak 7000 dinar tutarındaki bir miras davasına bakar²². Davanın sonucunda, miktarın yüzde onu Re'sü'l-câlutluk makamına kalacaktır²³ ve bu yüzden oldukça önemli bir davadır. Kararını veren Ben Zekkâi, taraflara bu kararı onaylatmalarını ister. Saadia, önüne gelen karar metnini okuduktan sonra, bazı noktalarına karşı çıkar ancak herhangi bir sorun çıkarmamak için, taraflara metni Pumbedita gaonu Rabbî Kohen Tisadek'e onaylatmalarını ister. Rabbî Tisadek tereddütsüz onayladıktan sonra tekrar Saadia'nın karşısına gelen dava sahipleri,

²¹ Herem, eski devirlerde ağır suç işleyen bir Yahudi'ye toplum dışı etme ve içinde yaşadığı cemaatten kovulma şeklinde uygulanan bir cezalandırma şeklidir. Talmud, herem cezasının verilebilmesi için 24 suç saptar. Bunların arasında bilge bir kişiye hakaret etmek, Allah'ın adını küçültecek davranışlarda bulunmak, bir başkasını günaha sevk etmek gibi eylemler yer alır. Herem, bir gün sürebildiği gibi, yıllar da alabilir ve söz konusu kişinin Yahudi toplumu ile tüm sosyal ve ticari ilişkilerinin kesilmesini hatta Tevrat okumaya davet edilmesinin men edilmesini içerebilirdi. Örneğin, Abbâsî ve Fatımî dönemlerinde herem cezasına çarptırılanlarla alışveriş yapılmaz, ticaret yapmalarına izin verilmez, cezalı kimse dinî ve sosyal cemiyetlere de asla kabul edilmezdi (Yusuf Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, Cilt I, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2001, s. 206-207; Arslantaş, *Abbâsîler Ve Fatımîler Döneminde Yahudiler*, s. 221-222).

²² Moshe Gil'e göre bu miktar, günümüzde yaklaşık olarak 5 milyon dolara tekabül etmektedir (Gil, *Jews in Islamic Countries in the Middle Ages*, s. 227).

²³ Nathan ha-Bavli, "סדר עולם זוט" (Seder 'Olam Zuta- Dünyanın Kısa Tarihi), *Mediaeval Jewish Chronicles and Chronological Notes*, Edited from printed books and manuscripts by Adolf Neubauer, Vol. II, Clarendon Press, Oxford 1895, s. 80 (Bu çalışmanın son zamanlarda yapılmış Türkçe çevirisi için bkn. Nathan ha-Bavli, *Seder 'Olam Zuta- Dünyanın Kısa Tarihi, İslamî Dönemde Kaleme Alınan İlk İbranice Kronik*, Derleme-Tercüme Nuh Arslantaş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, 145 sayfa); Nathan ha-Bavli, Saadia Gaon'un çağdaşıdır. Aslen Kayravanlı olup uzun süre Bağdat'ta eğitim gördükten ve eğitimi tamamladıktan sonra Kayravan'a döner ve orada ders verir. Eserindeki bazı ifadelerinden onun Sura Yeşivası'nda eğitim gördüğü anlaşılmaktadır. Bu eserini 960 yıllarında kaleme alır. Eser, *Re'sü'l-câlut* ile gaonlar arasında yaşanan olayların şahidi olması, dönemin dinî, siyasî ve kültürel hayatı hakkında bilgiler vermesi dolayısıyla çok önemlidir. ha-Bavli, *Re'sü'l-câlutluk* ve yeşivalar hakkında verdiği bilgilerle Irak Yahudilerinin en önemli tarih kaynağıdır. ha-Bavli, kendi döneminde şahit olduğu bazı cemaat içi çekişmelere yer veren ilk kaynak olarak kabul edilmektedir. *Re'sü'l-câlut* Ukba ile Kohen Tisadek arasında yaşanan nüfuz mücadelesi ile *Re'sü'l-câlut* David ben Zekkâi ve Saadia kavgasının detaylarını da anlatmıştır (Arslantaş, *Abbâsîler Ve Fatımîler Döneminde Yahudiler*, s.169-175). Neubauer, eserin İbranice metnini, Israel Friedlander ise eserin bir kısmının Judeo-Arabî metnini ve İngilizce tercümesini yayımlamıştır (Israel Friedlander, "The Arabic Original of the Report of R. Nathan Hababli", *The Jewish Quarterly Review*, Vol. 17, No. 4, Jul. 1905, s. 747-761).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

ondan da onaylamasını isterler. Ancak o, tek bir onayın yeterli olduğunu söylemesine rağmen, davacılar bir açıklama talep ederler. Saadia da onaylamamasının sebeplerini delilleriyle açıklar²⁴. Durumdan haberdar olan David ben Zekkâi çok sinirlenir ve “*git ve ona (Saadia) şu metni bir an önce imzalaması gerektiğini söyle*” diyerek oğlu Yahuda’yı²⁵ Saadia’ya gönderir. Yahuda, kibar bir şekilde Saadia’ya babasının mesajını iletir, ondan kararı imzalamasını ve problem çıkarmamasını ister. Ancak Saadia kesinlikle onaylamayacağını ve hukuki konularda hiç kimseye toleranslı davranmayacağını Tesniye 1/17’den örnek vererek bildirir: “*Babana söyle, yargılarken kimseyi kayırmayın*”. Oldukça sinirlenen Yahuda, tüm etik kuralları hiçe sayarak Saadia’ya “*aptal olma da şu metni imzala*” diyerek hakaret etmeye başlar²⁶. Ancak Saadia tüm bunlara karşın yine de metni kesinlikle imzalamayacağını söyler. Saadia’nın bu tutumu karşısında çılgına dönen Ben Zekkâi, oğlunu defalarca Saadia’ya göndererek onu tehdit etmesine ve imzalamazsa görevden alacağını bildirmesine rağmen Saadia kararından dönmez. Yahuda, Saadia’nın yanına son defa gittiğinde onu tehdit ederek eğer hemen imzalamazsa ona vuracağını söyler ve elini havaya kaldırır. Tam bu esnada odaya giren akademi görevlileri Yahuda’yı tutarlar ve onu yaka paça akademiden atarlar²⁷. Oğlunun bu şekilde aşağılanarak akademiden kovulmasına ve Saadia’nın inatçı tutumuna öfkelenen Ben Zekkâi, Saadia Gaon’u görevden aldığını ve yerine Yusuf bin Yakup ibn Satia’yı atadığını ilan eder. Saadia Gaon, Zekkâi’nin bu hamlesine, onu görevden aldığını ve yerine kardeşi Josiah (Hasan)’ı atadığını ilan ederek karşılık verir. İkili arasındaki mücadele birkaç yıl devam eder²⁸.

Saadia Gaon ile Re’sü’l-câlut David ben Zekkâi arasındaki mücadelenin seyrine ve sonucuna dönmeden önce bu mücadeleyi doğrudan etkileyen üçüncü bir kuvvetten bahsedilmesi konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır: Saray bankerleri. 912/13 yıllarında, Halife Muktedir’in sarayına resmi saray bankerleri olarak atanan aslen İran’ın Ahvaz eyaletinden gelme Yusuf bin Finhas ve Harun bin İmran, ticaret yapan iki zengin Yahudi tüccardır²⁹. Bu iki Yahudi bankerin devlete gerektiği zaman yüksek meblağlarda borç vererek devlet adamlarını rahatlatmaları, onların sarayda etkili ve güçlü bir pozisyona ulaşmalarını sağlar. Özellikle yüksek

²⁴ ha-Bavli, s. 81; Graetz, s. 195; Saadia’nın daha önceden “*Kitâb’ul Mevâris*” (*Sefer Yerusôt- Miraslar Kitabı*) başlıklı, miras hukuku alanında bir eser yazmış olduğu bilinmektedir. Buna göre, Saadia’nın daha bilgili ve konuya hakim olduğu miras hukukuyla ilgili bu davada, gördüğü bir yanlışlık nedeniyle imzalamadığı düşünülebilir. Çünkü, diğer gaon ya da Re’sü’l-câlut’un bu konudaki hakimiyetlerinin Saadia’dan daha fazla olduğu pek de muhtemel görünmemektedir (Baron, s. 65).

²⁵ O dönemde yaşananlar hakkında bilgi veren Abraham İbn Daud, bu ismin Yahuda değil diğer oğlu Zekkâi olduğunu haber verir (Abraham Ibn Daud, *The Book of Tradition (Sefer ha-Kabbalah)*, Edited by Gerson D. Cohen, A critical edition with translation and notes, (Judaica Texts and Translations, First Series, Jewish Publication Society of America, Philadelphia, Pennsylvania 1967, s. 55).

²⁶ Malter, *Saadia Gaon, His Life and Works*, s. 110.

²⁷ ha-Bavli, s. 81; Ibn Daud, s. 55.

²⁸ ha-Bavli, s. 81; Rav Sherira Gaon, s. 150-151; Graetz, s. 195; Ibn Daud, s. 55.

²⁹ Bunlar için, para uzmanı, banker, hazine sahibi veya paralı kimse anlamında “*cehbez*” (جهبذ) adı kullanılmıştır. Bu iki tacir için kaynaklarda الجهبذان اليهود (iki Yahudi banker, tüccar) kelimeleri kullanılmış ve saray bankerleri olarak onurlandırılmışlardır (Walter Fischel, “The Origin of Banking in Mediaeval Islam: A Contribution to the Economic History of the Jews of Baghdad in the Tenth Century”, *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland (New Series)*, Vol. 65, No. 2, April 1933, s. 339-352; Walter Fischel, “The Origin of Banking in Mediaeval Islam: A Contribution to the Economic History of the Jews of Baghdad in the Tenth Century (Concluded from p. 352)”, *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland (New Series)*, Vol. 65, No. 3, Jul. 1933, s. 569-603; Fischel, daha sonra bu iki makaleyi 1937 yılında yazdığı meşhur eserinin, Walter J. Fischel, *Jews in the Economic and Political Life of Mediaeval Islam*, The Royal Asiatic Society, London 1937, s. 1-44 arasındaki I. bölümünde de kullanmıştır). Devletin malî krizde olduğu dönemlerde vezirler gösterdikleri bir takım rehin ve garantilerle Yahudi cehbezlerin malî imkânlarına müracaat etmeye başlamışlardı. 913 yılında vezir İbnü’l-Furât, Yahudi cehbezler Yusuf b. Finhas ve Harun b. İmran’la bir anlaşma yapmıştı. Anlaşmaya göre bunlar her ayın ilk gününde maaşların ödenmesi için devlete 150.000 dirhem borç verecekler, buna karşılık Ahvaz’ın gelirleri de onlara teminat olacaktı. Devlet borçlanırken her ikisine de borçlanırdı. Yusuf b. Finhas başlangıçta Bağdat’ın önde gelen tüccarlarından biriydi. 877 yılından itibaren Harun b. İmran’la beraber şehirlerarası ticarete atılmışlardı (Arslantaş, *Abbasiler Ve Fatmîler Döneminde Yahudiler*, s.169-175).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

dereceli bürokratlara ve vezirlere para akışı sağlarlar, bunun karşılığında da Yahudileri ilgilendiren birçok meselede söz sahibi olmayı başarırlar. Ayrıca kurdukları sistemle uzak bölgelerden Bâbilonya Yahudilerine yapılan aynî ve nakdî yardımların zamanında ve tam olarak ulaştırılmasına ve başka bölgelerdeki din adamlarıyla Bâbilonya din adamları arasındaki iletişimin sağlıklı bir şekilde kurulmasına yardım ederler. Bu sayede de Yahudiler arasında saygın bir konuma ulaşmışlar. İşte bu sebeplerden dolayı, karar verici konumundaki Abbasi devletinin başkenti Bağdat nezdinde, bu bankerlerin görüşleri, gaonların, Re'sü'l-câlut'un veya diğer önemli Yahudilerin görüşlerinden daha önemli ve saygındır (Marx, 1947, s.18-19).

Saadia'nın Sura akademisinin başkanı olarak atandığı dönemde, bu bankerler hayatta değillerdi, ancak ölümlerinden kısa bir süre önce Yusuf bin Finhas adına damadı Natira ve Harun bin İmran adına da oğulları bu görevi devraldılar. Natira'nın erkenden ölümüyle, bu görev oğullarına kaldı. Saadia ile Ben Zekkâi arasındaki sorun ortaya çıktığında, Natira'nın oğullarıyla Harun'un oğulları arasında kimin destekleneceği hususunda bölünme yaşandı. Natira'nın oğulları Saadia'ı destekliyorlardı; çünkü onlardan biri, Sehl b. Natira, Saadia'nın öğrencisiydi ve eserlerinin kopyasına sahip olmakla gurur duyacak kadar Saadia hayranıydı³⁰ (Marx, 1947, s.20; Fischel, 1933, s.40). Harun bin İmran'ın oğulları ise Ben Zekkâi taraftarıydı. Harun'un torunlarından biri, büyük bir Yahudi din âlimi Halaf İbn Sarcado³¹ (Harun bin Yusuf ha-Kohen) ile evlendi, Pumbedita akademisinin bir dönemler (917-926) gaonluğunu yapmış olan Gaon Mevasser, onu Pumbedita akademisine David ben Zekkâi ile olan mücadelesine, banker Harun bin İmran'ın damadı olmasından dolayı katkıda bulunması için seçti. Ancak işler Gaon Mevasser'in düşündüğü gibi gitmedi ve İbn Sarcado, David ben Zekkâi tarafını seçti. Bir müddet sonra Ben Zekkâi ile Saadia arasındaki mücadelede de Ben Zekkâi'nin tarafını seçip tam bir Saadia düşmanı kesildi. İbn Sarcado'nun Saadia'ya karşıtlığının sebebi tam olarak bilinemese de onun da tıpkı Saadia gibi hırslı ve ateşli bir yapısının olmasından dolayı, Sura akademisine gaon olmayı hedeflediği ve bundan dolayı da Saadia'yı ortadan kaldırmayı amaçladığı düşünülmektedir (Malter, 1921, s.113-114). Halife nezdinde itibarlı olan bu iki aile, ihtilafa düştükleri bu konuda güçlerini kullanmaktan kaçınmayı tercih ettiler. Abbasi devleti de bu konuyu Yahudilerin kendi içindeki bir mesele olarak gördüğü için karışmamaktan yanaydı. Hem Saadia hem de Ben Zekkâi, politik ve ekonomik güçlerini kullanmadan mücadeleye devam etmek zorundaydılar (Marx, 1947, s.20).

İşte böyle bir ortamda başlayan Sura akademisi başkanı Saadia Gaon ile Bâbilonya Yahudi toplumunun başkanı Re'sü'l-câlut David ben Zekkâi arasındaki mücadele, başlangıçta sanki Saadia Gaon'un üstünlüğü ile sonuçlanacakmış gibi görünüyordu. Çünkü, Sura Akademisi'nin üyeleri, Bağdat'ın önde gelen ve saray nezdinde etkili olan Yahudi zengin tüccarları, toplumun tanınmış ileri gelen kimseleri, Natira oğulları ve Pumbedita Akademisinden bazı üyeler onu destekliyorlardı. Ben Zekkâi tarafında ise başta İbn Sarcado olmak üzere diğer saray bankeri Harun oğulları, Pumbedita'nın gaonu Kohen Tıadek³² ve bu akademide görev yapan diğer üyeler vardı (Graetz, 1956, s.195). Ancak ilerleyen zamanlarda özellikle saray bankerlerinin farklı tarafları desteklemelerinden dolayı nüfuzlarını kullanmada çekimser davranmaları ve İbn Sarcado'nun etkili muhalefeti bir tarafın diğerine üstünlük kurmasını engelledi. Saadia Gaon, bu süreçte David ben

³⁰ Oldukça dindar biri olduğu bilinen Sehl, Tanah ve Talmud'a vakıftı ve dinî konularda bilgili sayılırdı. Saadia Gaon'un yazdığı kitapları kütüphanesi için istinsah ettirmişti (Arslantaş, *Abbasiler Ve Fatımiler Döneminde Yahudiler*, s. 239).

³¹ Halaf İbn Sarcado 942-960 yılları arasında Pumbedita'nın gaonluğunu yapmıştır. Saadia, asıl adı Harun bin Yusuf ha-Kohen el-Sarcado'nun Arapça ilk ismi Halaf'ı (הלף), (כלב) (kelev-köpek) olarak bir harf oyunuyla değiştirerek diline dolamıştır (Jacob Mann, "Aaron Ben Joseph Ha-Kohen Sargado", *EJ*, Vol. I, s. 214; ha-Bavli, s. 82).

³² Kohen Tıadek zaten rakip akademinin başkanı olarak en başından beri Sura'nın kapatılmasını, burada görev yapanların da Pumbedita'ya nakledilmesini ve böylece tek akademi olarak ön plana çıkıp nüfuzunu artırmayı savunuyordu. Böyle bir ortam, Saadia'yı ve Sura'yı ortadan kaldırmak için çok iyi bir fırsattı. O da zaten bu fırsatı kaçırmadı, David ben Zekkâi'nin yanında oldu ve hatta onun Saadia'yı görevden aldığı metni hazırlamasına yardım etti (Arslantaş, *Abbasiler Ve Fatımiler Döneminde Yahudiler*, s. 95-96).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

Zekkâi ve İbn Sarcado'ya karşı çok sert ifadeler içeren tam bir polemik eser, *Sefer ha-Galui* (Açık Kitap), kaleme aldı. İbn Sarcado da boş durmadı, Saadia Gaon'a edebî olarak pek de hoş olmayan bir biçimde cevap vererek tartışmayı devam ettirdi³³ (Marx, 1947, s.21-22).

930-933 yılları arasında Bâbilonya Yahudileri ikiye ayrıldı, iki Re'sü'l-câlut ve iki Sura Akademisi gaonu işbaşı yaptı. İki taraf da kendilerinin haklı olduklarını iddia etmelerinden dolayı görevlerinden ayrılmamışlardı. Dolayısıyla da her iki tarafın taraftarları, kendi problemlerini çözmek için hangisini destekliyorsa ona başvurdular. Hiç kimse bu durumun daha ne kadar devam edeceğini tahmin bile edemiyordu. Hatta bu durum, her iki gruba ait taraftarların yaptıkları gösteriler, sokak kavgaları ve karşı tarafı şikayet edip hapse attırma olaylarının artması nedeniyle iyice tahammül edilemez bir noktaya ulaştı (Baron, 1943, s.67; Malter, 1921, s.113-114). Halife Muktedir olaylara fazla karışmamaya özen gösteriyordu, ancak İbn Sarcado Halife Muktedir'e David ben Zekkâi'yi desteklemesi karşılığında on bin duka altın teklif etti. Halife her iki tarafı da dinleyebileceği bir oturumun yapılmasını, kararını da bu oturum sonrasında vereceğini bildirdi. Ancak baş vezir Ali b. İsa başkanlığında yapılması istenen bu oturum hiçbir zaman gerçekleşmedi. Bunun en büyük sebebi Halife Muktedir'in saltanatının son iki yılında (930-932) devamlı vezir değiştirmesidir³⁴ (Graetz, 1956, s.196). Tam da bu arada Abbâsî halifeliğinde hareketli günler yaşanıyordu. Ekim 932'de Halife Muktedir, suikast sonucu öldürüldü ve yerine kardeşi Kâhir geçti. Ancak ordu 934 yılında Kâhir'i devirerek daha önceki halife Muktedir'in oğlu Râzi'yi halifelik makamına getirdi (İbn Kesir, 1995, s.299,311).

Yönetimdeki meydana gelen bu değişimler Saadia Gaon'un pozisyonuna olumsuz olarak yansdı. 932'de tahta geçen Kahir, halifelik kıyafetlerini giyebilmek için yüklü miktarda paraya ihtiyaç duydu³⁵. Bu durumu fırsat bilen David ben Zekkâi ve İbn Sarcado, Kahir'e bu seremoni için gereken miktarı ödediler. Bunun karşılığında da 933 yılı başından itibaren Saadia Gaon'un görevden azledilmesini ve David ben Zekkâi'nin yerine atadığı Hasan'ın Horasan'a sürgün edilmesini sağladılar (Graetz, 1956, s.196). Halifeliğin kararıyla Saadia 933 yılında mecburen görevinden ayrıldı ancak Bağdat'ta yaşamaya devam etti. Ben Zekkâi ve taraftarlarının yoğun baskısına rağmen çevresinde bulunan etkili ve zengin taraftarları sayesinde en azından Bağdat'ta bağımsız bir ilim adamı sıfatıyla yaşamaya devam etti (Malter, 1921, s.118). Bu dönemde (933-937) en önemli eseri olan *Kitâbu'l Emânât ve'l-İtikâdât* (Öğretiler ve İnançlar Kitabı)'nı yazdı. Zamanını araştırma, yazma ve eğitim faaliyetleriyle geçirdi (Graetz, 1956, s.197). Belki de Saadia Gaon'un hayatındaki en verimli dönem, Bağdat'ta herhangi bir dini veya idari görevinin olmadığı, sadece eser yazmak, araştırmalarına devam etmek ve eğitim faaliyetleriyle meşgul olmakla geçirdiği 933-937 yılları arasındı.

937 yılında yaşanan bir olay Saadia'nın ne kadar etkili ve halk tarafından hâlâ saygı gören bir âlim olduğunu ortaya koydu. İki Yahudi, anlaşmazlığa düştükleri konuyu mahkemeye taşımak

³³Saadia, *Sefer ha-Galui* adlı eserinin girişinde David ben Zekkâi ve İbn Sarcado hakkında bilgi verirken oldukça sert ve alaycı bir üslup kullanmıştır. Bunların örnekleri ve değerlendirmesi için bkz. Henry Malter, "Saadia Studies", *The Jewish Quarterly Review*, New Series, Vol. 3, No. 4, Apr., 1913, s. 487-509.

³⁴el-Mes'ûdî ise Halife Muktedir döneminde vezirlik yapan Ali b. İsa başkanlığında toplanan bir meclisin, ikisi arasında geçen münakaşayı hükme bağlamak amacıyla diğer vezirler, âlimler ve hâkimler huzurunda böyle bir oturumun yapıldığını haber verir, ancak sonrası hakkında bilgi vermez (el-Mes'ûdî, s. 113).

³⁵Abbâsîlerde *resmü'l-bey'a*, *hakku'l-bey'a*, *sılatü'l-bey'a* veya *câizetü'l-bey'a* da denilen ve halife tarafından askerler, devlet erkânı ve ilmiye sınıfına biatları esnasında *cülûs bahşîşi* adıyla para verilirdi. Bu bahşîş, bazen devlet hazinesini sarsacak derecede ağır bir masraf çıkartırdı. Sonraki dönem İslâm devletlerinde cülûs bahşîşi adıyla devamı gelen bu uygulamanın sistemli hale gelmesi ve düzenli biçimde uygulanmaya başlaması Abbâsîler zamanında gerçekleşti. Bu uygulamanın en önemli örneklerinden biri Hârûn Reşîd'in iktidara geldiği zaman önemli bir meblağı bahşîş olarak dağıtması ve oğlu Emin için biat alırken çeşitli hediyelerle birlikte bir yıllık maaşların peşin olarak ödenmesidir. Ayrıca, Kâhir'in yerine halife olan Râzi'nin, hapsedtiği Kâhir'den cülûs bahşîşi ödeyebilmek için borç istediği bilinmektedir (Mustafa Sabri Küçükbaşcı "Mâlûlbey'a", *DİA*, Cilt 27, s. 547; Abdülkadir Özcan, "Cülûs", *DİA*, Cilt 8, s. 112).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

istediler. Tarafların biri David ben Zekkâi'nin karar vermesini isterken diğeri Saadia'yı tercih etti. Buna çok öfkelenen Ben Zekkâi, "daha önceden görevden azledilmiş bir gaona davanın görülmesi için başvuran kimse hakkında adli tahkikat yapılacağını" ilan etti. Kendisine baskı yapıldığını düşünen davalı böyle bir isteği kesin bir şekilde reddetti. Bunun üzerine tutuklandı ve şiddetli bir şekilde darp edildi. Yaralanmış ve elbisesi yırtılmış bir şekilde Re'sû'l-câlut David ben Zekkâi'nin makamından çıktıktan sonra önüne gelen herkese başına gelenleri yüksek sesle anlattı³⁶. Bu olay halk arasında Re'sû'l-câlut'a karşı büyük bir öfkenin doğmasına neden oldu. Darp edilen Yahudi bir yabancı olduğu için davasını incelemesi için kimi isterse seçme hakkına sahipti ve bu kuralı herkes biliyordu. Ancak Ben Zekkâi, Saadia'ya olan husumetinden dolayı böyle bir karar çıkarmış ve buna uymayan Yahudi'yi de darp ettirmişti (Malter, 1921, s.121). Olayların bu şekildeki gidişatından dolayı Bağdat'ta genel bir hoşnutsuzluk ve gerginlik ortamı ortaya çıktı. Bu durumdan ve özellikle de Ben Zekkâi'nin hasmane davranışlarından rahatsızlık duyan önde gelen birçok Yahudi, Harun bin Amram'ın oğlu ve İbn Sarcado'nun kayınpederi Bişr bin Harun'a bu husumetin artık bitirilmesi için başvurdu³⁷. Durumu değerlendiren Bişr, her iki taraf arasında mutlaka bir barışın sağlanması gerektiğine karar verdi ve Abbasi sarayındaki etkinliğini de kullanarak sorunu çözmeye girişti. Yahudilerin ileri gelenlerini ve David ben Zekkâi'yi evine davet etti. David ben Zekkâi'ye Yahudilerin artık bu gereksiz ve uzun süren husumetten zarar görmeye başladıklarını ve Saadia ile mutlak bir barış yapmasının vaktinin geldiğini bildirdi. Herkesin içinde yapılan bu ihtarı dikkate alan Ben Zekkâi barışmak için hazır olduğunu ilan etti³⁸. David ben Zekkâi'den olumlu yanıtı alan Bişr, hemen o gece hiç vakit kaybetmeden durumu Saadia'ya da ilettili. Aslında her iki taraf için de barışmak en akılcı yoldu. Aralarında çıkan bir ihtilaf, gereksiz yere çok uzatılmış ve neredeyse kişisel bir kavga haline dönüşmüştü. Bu işi daha fazla uzatmanın kimseye bir yararı yoktu. Sonunda iki taraf da barışmayı kabul etti. Bişr bin Harun'un evinde toplandılar ve barıştıklarını ilan ettiler. Purim bayramından hemen önce (27 Şubat 936) gerçekleşen bu olay ile yıllardır süren kavga sona erdi. Sonraki üç gün boyunca birbirlerinin evlerinde misafir oldular ve geçmişte yaşadıklarını konuşarak halletmeye çalıştılar³⁹ (Marx, 1947, s.25; Malter, 1921, s.124).

Barış gerçekleştiği için Re'sû'l-câlut David ben Zekkâi, Saadia'yı tekrar Sura Akademisi'nin gaonu olarak atadı. Daha önce Saadia'nın yerine atanan Yusuf bin Yakup, gaon olmasından dolayı aldığı maaşı almaya devam etti ve emekliye ayrıldı⁴⁰. David ben Zekkâi'nin yanında yer alıp Saadia'ya karşı en büyük düşmanlığı yapan İbn Sarcado ise kayınpederinin düzenlediği bu barışma toplantısına katılmadı, Saadia ile barışmadı ve Bağdat'tan ayrılıp bir zamanlar kendisine yer bulduğu Pumbedita Akademisi'ne geri döndü. Zaten Pumbedita Akademisi de Saadia'nın geri dönüşüne sıcak bakmamıştı. Saadia karşıtlarından Pumbedita gaonu Kohen Tisadek, 936'da öldü ve yerine Tisameh b. Kafnay (936-938) geçti. 938 yılında ise yine bir Saadia karşıtı olan Haninay ben Yahuda (938-943) gaon oldu. Haninay döneminde Pumbedita'da bulunan İbn Sarcado tüm enerjisini ve imkanlarını Pumbedita'nın gelişmesi için harcadı. 943 yılında ölen Haninay ben Yahuda'dan sonra Pumbedita Akademisi'nin gaonu olan İbn Sarcado, 960'daki ölümüne kadar bu görevini devam ettirdi (Malter, 1921, s.125-126; Arslantaş, 2007, s.91).

937-942 yılları arasında beş sene daha Sura'da gaonluk yapan Saadia, bu süreçte de boş durmadı. Aynı heyecan ve enerjiyle akademiyi geliştirdi, araştırma ve eğitim faaliyetlerine devam etti, yeni eserler kaleme aldı. Uzlaşmadan kısa bir süre sonra, 940'da David ben Zekkâi öldü. Saadia

³⁶ ha-Bavlî, s. 81.

³⁷ ha-Bavlî, s. 82; Graetz, s. 200.

³⁸ ha-Bavlî, s. 82.

³⁹ Bu ihtilafı ilgili olarak ayrıca bkz. Saadia ben Joseph al-Fayyûmî, *The Book of Theodicy*, s. 20-25; Ellis Rivkin, "The Saadia-David ben Zakkai Controversy: A Structural Analysis", *Studies and Essays in Honor of Abraham A. Neuman*, Edi. by Meir Ben-Horin, Bernard D. Weinryb and Solomon Zeitlin, E.J. Brill for the Dropsie College, Philadelphia 1962, s. 388-423.

⁴⁰ Rav Sherira Gaon, s. 151.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

Gaon'a yaklaşık olarak on yıl önce baskı yapmaya çalışan oğlu Yahuda babasının yerine geçti, ancak o da babasından yedi ay sonra öldü. Saadia Gaon, Yahuda'nın geride bıraktığı on iki yaşındaki oğlunu aldı ve yetişmesi için ona ölene kadar destek verdi⁴¹. Saadia Gaon, 16 Mayıs 942 tarihinde Pazar'ı Pazartesi'ye bağlayan gece, 60. yaş gününe kırk gün kala Bağdat'ta öldü⁴².

Ölümünden sonra Sura Akademisi'nin başına, oğulları henüz yeterli olmadıkları için geçemediler, bundan dolayı daha önceden emekliliğe ayrılmış olan Yusuf ben Yakup tekrar görevlendirildi. Ancak, Sura'yı destekleyecek David ben Zekkâi gibi bir Re'sü'l-câlut'un olmaması, Yusuf ben Yakup'un yetersizliği ve Pumbedita'nın başına İbn Sarcado gibi etkili bir kişinin geçmesi gibi nedenlerle Sura Akademisi her geçen gün kan kaybetti ve sonunda Yusuf ben Yakup bu görevi 948'de bırakarak Basra'ya yerleşmişti⁴³. Bu dönemde Sura yarım asır kadar bir süre kapalı kaldı (Graetz, 1956, s.202; Malter, 1921, s.128-130; İbn Daud, 1967, s.57).

3. Saadia Gaon'un Eserleri

Rabbî Saadia Gaon birbirinden farklı birçok alanda oldukça fazla sayıda eser yazmıştır. Eserlerinin bir kısmı tam metin olarak, bir kısmı sadece çeşitli bölümlerine ait parçalar olarak, kalan diğer kısmı da çağdaş veya sonraki dönemlerde yaşamış yazarların Saadia'nın eserlerinin bazı yerlerini alıntılama yoluyla günümüze kadar ulaşmıştır. Yazdığı eserler, İbranice dilbilimi, Tanah tercümeleri ve tefsirleri, liturji, Yahudi hukuku (Halaha), responsalar, takvim, tarih, reddiye ve felsefe olmak üzere dokuz ana başlık altında incelenebilir (Poznanski, 1923, s.374-375; Cohen, 1944, s.185-191). Biz, araştırmamızın bu kısmında Tanah tercümeleri ve tefsirleri içinde yer alan Tevrat'ın Arapça tercüme ve tefsiri üzerinde duracağız.

3.1. Tanah Tercümeleri Ve Tefsirleri

Genel olarak Saadia Gaon'un Tanah'ın tamamını Arapça'ya tercüme ettiği kabul edilmektedir. Ancak, günümüze kadar yapılan araştırmalarda sadece Tevrat'ın tamamı, İşaya, Yeremya, Mezmurlar, Süleyman'ın Özdeyişleri, Eyüp, Ezgiler Ezgisi, Rut, Yeremya'nın Mersiyeleri, Vaiz, Ester, Daniel, Ezra, Tarihler ve Nehemya kitaplarının tamamı ya da bir bölümü gün yüzüne çıkarılabilmektedir (Sasson, s.603; Brody, 1998, s.301). Saadia'nın Arapça Tanah tercüme ve tefsirlerini, Arapça ya da İbranice karakterler kullanarak yazması konusu, uzun süredir tartışılan bir husustur (Steiner, 2010, s.95; Kearney, 2010-2011, s.66). Arapça karakterler kullanılarak yazıldığı görüşünü savunanların en önemli delili İbn Ezra'nın ifadeleridir⁴⁴ (İbn Ezra, 1988, s.56). İbn Ezra'ya dayanan birçok araştırmacı Saadia'nın Arapça karakter kullanarak Arapça tercüme

⁴¹ David ben Zekkâi'nin ölümünde sonra başa geçen oğlu Yahuda yedi ay sonra ölür. Bunun üzerine kaynaklarda adı tam olarak zikredilmeyen ve David ben Zekkâi'nin uzak akrabalarından Nusaybinli Heymanoğullarından bir kişi *Re'sü'l-câlut* olur. Ancak kısa bir süre sonra Hz. Muhammed'e küfrettiğinin şahitlerle ispatlanmasından dolayı idam edilir. 941-945 yılları arasında boş kalan bu makam Şlomo ben Yoşiyahu (945-955) tarafından doldurulur (Graetz, s. 201; Arslantaş, *Abbasiler Ve Fatımiler Döneminde Yahudiler*, s. 82).

⁴² Saadia Gaon'un iki oğlu, Şe'erit ve Dosa tarafından, babalarının ölümünün on birinci yılında istek üzerine hayatı ve eserleri hakkında bir eser kaleme almışlardır. İbn Daud'un haber verdiği (İbn Daud, s. 56) bu bilgi, Geniza belgeleriyle ispatlanmıştır. Bu esere ait Geniza'da bulunan elyazmasına göre, Saadia Gaon altmışıncı yaş gününe kırk gün kala ve gece saat ikide ölmüştür (Jacob Mann, "A Fihrist of Sa'adya's Works", *The Jewish Quarterly Review New Series*, Vol. 11, No. 4, Apr., 1921, s. 423); İbn Daud, Saadia Gaon'un melankoli hastalığından öldüğünü özellikle belirtir (İbn Daud, s. 57); 1165-1173 yılları arasında İslam dünyasını gezen Tudelalı Benjamin, Yahudi mezarlıkları hakkında bilgi verirken Saadia Gaon'un mezarının Bağdat yakınındaki Sura'da bulunduğunu söyler (Tudelalı Benjamin ve Ratisbonlu Petachia, *Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın Avrupa, Asya ve Afrika Gözlemleri*, Çev. Nuh Arslantaş, Kaknüs Yay., İstanbul 2001, s. 70).

⁴³ Rav Sherira Gaon, s. 151.

⁴⁴ İbn Ezra, Saadia'nın Tevrat'ı İsmaililerin (Araplar) diline, onların alfabesini (yazı karakteri) kullanarak tercüme ettiğini söyler: "Saadia Tevrat'ı, İsmaililerin (Müslümanların) dilinde ve onların yazı karakterinde çevirmiştir."

yaptığını savunur⁴⁵ (Vollandt, 2007, s.42). Aslında İbranice harfler kullanarak Arapça yazmak daha yaygın iken Saadia'nın Tanah'ı kendi döneminde yaşayan herkese tanıtmak ve herkesin onu anlamasını sağlamak için Arapça karakterler kullanarak yazmış olması beklense de (Marx, 1947, s.29) son dönemlerde yapılan araştırmalar Saadia'nın İbranice karakterler kullanarak Arapça tercüme/tefsir yaptığı yönündedir (Vollandt, 2007, s.65-68; Brody, 1998, s.301).

Önceliği Tanah'ın anlaşılmasına vermek suretiyle literal tercüme yapmaktan ziyade metne serbest anlam vermeyi tercih etmiş ve bazı kelimeler ilâve edip çıkarmaktan kaçınmamıştır (Steiner, 1996, s.3,10; Blau, 1998, s.394; Kolatch, 2006, s.292-293; Blau, 2002, s.98). Bu özelliğinden dolayı da özellikle İslâm idaresi altında yaşamış Bâbilonya ve Yemen Yahudileri arasında Saadia'nın Tevrat tercümesi yaygınlık kazanmıştır. XX. asra kadar özellikle Yemen Yahudileri'nin standart Tevrat metni olarak asırlarca kullanılagelmiştir⁴⁶ (Sasson, s.604; Blau, 1998, s.98).

Saadia'nın Tanah tefsirlerinde öne çıkan bir diğer özellik de her bir eserin başında monografik giriş bölümlerinin bulunmasıdır. Tefsiri yapılan kitaptan çıkarılması gereken dersler, temel ilkeler, eserin yapısı ve Saadia'nın bu bölümün tefsiriyle ulaşmak istediği temel hedefler hakkında bilgilerin yer aldığı, nisbeten uzun sayılabilecek giriş bölümleri, Tanah metninin tefsiri kısmından önce yer alır⁴⁷ (Rosenthal, 1942, s.170).

3.1.1. Tevrat'ın Arapça Tercümesi Ve Tefsiri (Tefsîru't-Tevriye Bi'l-Arabiyye)

Saadia Gaon Tevrat'ın tamamını Arapça'ya tercüme etmiş ve kısmî olarak da tefsirini yazmıştır (Blau, 1998, s.393, Mann, s.426). Eseri yazmaya başladığı ve bitirdiği tarihler konusunda tam bir ittifak yoktur⁴⁸. Ancak son zamanlarda Mısır'dan ayrıldıktan sonra Filistin'deki Taberiye'ye gittiğinde başladığı çalışmaları esnasında Tevrat'ın Arapça tercümesine duyulan ihtiyacı gördüğü ve ilk çalışmalarına orada başladığı görüşü ön plana çıkmıştır (Steiner, 2010, s.77). Buna göre Saadia, Tevrat tercümesinin ilk şeklini Filistin'de hazırlamış ve bitirmiş, ancak daha sonra Bağdat'a gittiğinde yeniden gözden geçirerek geniş bir tercüme-tefsir şeklinde basımını gerçekleştirmiştir (Steiner, 2010, s.82). Ortada Saadia'nın Tevrat'ın tamamını Arapça'ya sadece çevirdiği tefsirsiz bir tercümesi (müstakil tercüme) ve tercümenin yanında tefsirini de eklediği ikinci bir eser olan tefsiri vardır. Bu noktada, elimizdeki kaynaklara göre Saadia'nın Tevrat'ın tamamını sadece tercüme ettiği müstakil tercümenin tamamına ve tefsirinden de ancak Tekvin'in ilk 27 bölümü, Çıkış ve Levililer'in tamamı ve Tesniye 32. pereğе ulaşılabilmiştir⁴⁹ (Haggai, 2003,

⁴⁵Vollandt, eserinde geniza belgelerinde yer alan Arapça harflerle yazılmış Saadia'ya ait Tanah tercümelerinin örneklerini vermekte ve bunları değerlendirmektedir (s. 43-65).

⁴⁶Saadia'nın Tevrat tercümesi, özellikle Yemen Yahudileri'nin kullandığı ve "Tâc" adı verilen eser sayesinde asırlar boyunca muhafaza edilebilmiştir.

⁴⁷ Saadia'nın Tanah'ı oluşturan kitaplara yazdığı tefsirlerin giriş bölümleri hakkında ayrıca bkn. Sarah Stroumsa, "Prolegomena As Historical Evidence: On Saadia's Introductions To His Commentaries On The Bible", *Vehicles of Transmission, Translation and Transformation in Medieval Textual Culture*, Edited by Carlos Fraenkel, Jamie Fumo, Faith Wallis and Robert Wisnovsky, Brepols Publishers, Turnhout 2011, s. 129-142.

⁴⁸ Örnek olarak, Malter Saadia'nın Mısır'dayken başladığını ve sonradan tamamladığını (Malter, *Saadia Gaon, His Life and Works*, s. 141), Polliack Taberiye'de iken başladığını ancak Bağdat'a gittikten sonra bitirdiğini (Meira Polliack, *The Karaite Tradition of Arabic Bible Translation: A Linguistic and Exegetical Study of Karaite Translations of the Pentateuch from the Tenth and Eleventh Centuries*, E.J. Brill, Leiden 1997, s. 77), Robertson ise gaon olduktan sonra başlayıp bitirdiğini (Edward Robertson, "The Relationship of the Arabic Translation of the Samaritan Pentateuch to That of Saadya", *Saadya Studies: In Commemoration of the One Thousandth Anniversary of the Death of R. Saadya Gaon*, Edi. Erwin Isak Jacop Rosenthal, Manchester University Press, Manchester 1943, s. 167) iddia eder.

⁴⁹ayrıca bkz. Polliack, s. 79; David Herzog, Saadia'nın kesinlikle Tevrat'ın tamamının hem tercümesini hem de tefsirini yaptığını onun Sidur'unda geçen ifadelerle dayanarak iddia eder (David Herzog, "The Polemic Treatise Against Saadya, Ascribed to Dunash Ben Labrat", *Saadya Studies*, s. 27). Malter ise Saadia'nın Tevrat'ın tamamının tefsirini yazmadığını, sadece Tekvin 28/10'a kadar olan kısım ve Çıkış ve Levililer'in tamamının tefsirini yazdığını söyler. Samuel b. Hofni'nin Saadia'nın bu tefsir çalışmasını devam ettirerek, Tekvin'in kalan kısmını, Sayılar'ın tamamı ve Tesniye 16/18'e kadar

s.53-54). Burada tam olarak açıklığa kavuşturulamayan nokta, Saadia'nın tercüme ve tefsirinde aynı tercümeyle kullanıp kullanmadığıdır⁵⁰.

Her ne kadar bu tercümeden önce Tevrat'ın Arapça'ya tercümeleri yapılmış ise de (Blau, 1998, s.393-394) genel kabul gören ve yaygın olarak kullanılan Saadia'nın yaptığı tercüme olmuştur (Freidenreich, 2003, s.355). Saadia'dan önce Huneyn b. İshak⁵¹ (809-873)'ın Tevrat'ı Arapça'ya çevirdiği bilinmektedir. Ancak bu tercüme Yunanca ve Süryanice tercümelerden yapılmıştır⁵². Dolayısıyla Saadia'nın tercümesi, masoratik İbranice metinden Arapça'ya yapılan ve genel kabul gören ilk tercümedir (Malter, 1947, s.142; Adam, s.42; Arslantaş, 2009, s.361).

3.1.1.1. Eserin Özellikleri

Eserin en önemli özelliklerinden biri, Saadia'nın Tevrat'ı kelime kelime (literal-harfî) tercüme yapmaktan kaçınması ve metni nisbeten daha serbest bir şekilde Arapça'ya tercüme etmesidir (Steiner, 2010, s.10-12). Bu bağlamda Saadia, masoratik metinde bulunan antropomorfik ifadeleri olduğu gibi tercüme etmekten kaçınır, Tanah'da bulunan ve Allah'ın mücessemliğini îmâ eden ifadeleri değiştirerek tercüme eder (Steiner, 2010, s.72-73; Polliack, 1997, s.88-89). Saadia'ya göre bu antropomorfik ifadeler sembolik bir anlatıma sahiptir. Dolayısıyla bu ifadeler kelime anlamıyla değil, kastedilen anlamıyla (mecazî anlamıyla) anlaşılmalıdır. Örneğin, Tekvin 1/3, 1/6 ve 1/8'de geçen “וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים (ve-Yomer Elohim)- ve Tanrı dedi” ifadesindeki “demek” fiilini “شاء الله -ve Allah buyurdu/istedi/takdir etti”; Tekvin 1/4'de geçen “וַיֵּרָא אֱלֹהִים (ve Yar'e Elohim)- ve Tanrı gördü” ifadesindeki “gördü” fiilini “علم الله -ve Allah bildi/O'na malum oldu”; Çıkış 19/21'de geçen “פֶּן-יִהְיֶה לְרֹאשׁוֹ (pen-yehersu el-Yehova lir'ot)- Sakın beni (Tanrı'yı) görmek için sınırı geçmesinler” ifadesindeki “beni (Tanrı'yı)” ifadesini “الى نور الله - Allah'ın nurunu görmek için”; Çıkış 9/3'de geçen “יַד-יְהוָה (yad Yehova)- Tanrı'nın eli” ifadesini “آفة الله - Allah'ın musibeti/belası” ve yine Çıkış 15/3'de geçen “יְהוָה אִישׁ מִלְחָמָה (Yehova iş melhama)- Tanrı, savaş adamıdır” ifadesini “الله ذو الملاحم - Allah, savaşları kontrolü altında tutandır” olarak çevirir⁵³. Tekvin 6/2'de geçen “וַיֵּרָא אֱלֹהִים (ve Yar'e Elohim)- ve Tanrı gördü” ifadesini “עַתָּה בְנֵי-הָאֱלֹהִים (Vayîr'u bney ha-Elohim et-benôt ha adam)- Tanrı'nın oğulları adamın

olan kısmının tefsirini yazdığını ve son olarak da Saadia'nın en büyük muarızlarından olan İbn Sarcado'nun Tesniye'nin kalan kısmının tefsirini yazmak suretiyle bu çalışmayı tamamladığını iddia eder (Malter, *Saadia Gaon, His Life and Works*, s. 426).

⁵⁰ Araştırmacıların çoğuna (Malter, *Saadia Gaon, His Life and Works*, s. 145; Ben-Shammai, s. 54 ve Polliack, s. 82) göre Saadia, tercüme ve tefsiri için ayrı ayrı tercümeler hazırlamış ve kullanmıştır. Ancak, Shunary (Polliack, s. 79'dan naklen, Jonathan Shunary, *ha-'Ekrnot ha-parshaniyim shel Rav Se'adyah Ga'on 'al pi targumo ha-'Arvi le-sefer Tehilim (Saadia Gaon'un Mezmurlar'ın Arapça Tercümesinde İzlediği Tefsir Metodu)* (İbranice), İbrani Üni., Kudüs 1970, (Doktora Tezi), s. 3-5), Saadia'nın tek tercüme metin hazırladığını, hem kısa olan tercümede hem de uzun olan tefsir kitabında bu tercümeyle, bazı küçük değişikliklerle, kullandığını ileri sürmüştür.

⁵¹ Huneyn b. İshak (ö. 873), Özellikle eski Yunan tıp ve felsefesiyle ilgili eserleri, Yunanca ve Süryaniceden Arapça'ya tercüme ederek bu eserlerin İslâm dünyasına intikalinde çok önemli bir rol oynayan Hristiyan mütercim ve hekimdir. Tercümelerinde öne çıkan en önemli hususlardan biri cümlelerin sadece çevirilerini yapmaktan daha ziyade anlam odaklı bir tercüme yaklaşımını benimsemesidir (Cemal Demircioğlu, "El-Cahız'dan Manastırlı Mehmet Rıfat'a: Arap Çeviri Kuramcıları İle Osmanlı Mütercimleri Arasındaki Bağlantılar / From El-Cahız To Mehmet Rıfat Of Manastır: Interconnections Between Arabic Theorists Of Translation And Ottoman Translators", *TURKISH STUDIES - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, ISSN: 1308-2140, Volume 8/13 Fall 2013, www.turkishstudies.net, Doi Number :http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.5675, s. 748-749).

⁵² Huneyn b. İshak ve Saadia'nın hocası Taberiyeli Ebu Kesir Yahya b. Zekeriya'nın Yunanca tercümeden yararlanarak Tanah'ı oluşturan eserlerin bir kısmını Arapça'ya tercüme ettiklerini Mes'ûdî haber vermektedir (el-Mes'ûdî, s. 112-113). Konula ilgili olarak ayrıca bkz., M. Steinschneider, "An Introduction to the Arabic Literature of the Jews II", *The Jewish Quarterly Review*, Vol. 12, No. 3, Apr., 1900, s. 498.

⁵³ *Bibliorum Sacrorum Tomus Primus Sive Pentateuchus Moysis*, Hazırlayanlar Brian Walton, Thomas Roycroft, Wenceslaus Hollar, Pierre Lombart, Londini 1657, Tekvin 1/3, 1/4, 1/6 ve 1/8, s. 3; Çıkış 19/21, s. 311; Çıkış 9/3, s. 261; Çıkış 15/3, s. 291 (Arapça Tercümesi). *Çok Dilli Kutsal Kitap (Polyglot Bible)*, aynı metnin farklı birçok dilde yanyana tercümelerinin verildiği Kitab-ı Mukaddes tercümelerine verilen isimdir. Tercümesini verdiğimiz metin, Saadia'nın Arapça tercümesinin de bulunduğu Londra Polyglot Kitab-ı Mukaddesi'nde bulunmaktadır ve eser 1657 yılında Brian Walton başkanlığında neşredilmiştir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

kızlarını gördüler” ifadesindeki “בְּנֵי-אֱלֹהִים (bney-Elohim)- Tanrı’nın oğulları” kısmını “بنو الأشراف - Soyluların oğulları” olarak çevirir⁵⁴. Çarpıcı bir diğer örnek de Tekvin 32/30’da geçen “... Allah’ı yüz yüze gördüm, ve canım sağ kaldı, dedi.” ifadesinde bulunur. Saadia, bu pasuğu “إني رأيت ملاك الله - Allah’ın meleğini yüz yüze gördüm ve canım sağ kaldı” olarak çevirerek antropomorfik ifadelere olan hassasiyetini gösterir⁵⁵. Çıkış 3/6’da geçen “... ve Musa yüzünü örttü; çünkü Allah’a bakmaya korkuyordu” ifadesini de aynı kaygıdan dolayı “فستر موسى وجهه إذ خاف أن ينظر إلي ملاك الله - ve Musa yüzünü örttü; çünkü Allah’ın meleğine bakmaya korkuyordu” şeklinde tercüme eder⁵⁶.

Saadia’nın Tevrat tercümesi ve tefsirinde izlediği bir diğer metot sistematik bir şekilde bazı cümleleri kısaltarak tercüme etmesidir⁵⁷. Özellikle gramerde yer alan bazı kaideleri ve kelimeleri gereksiz görerek kısaltmalarda bulunur. Bunun en açık örneği Tekvin 1/1’de görülür: “בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ (Berešit bara Elohim et ha šamayim ve’et ha aretz)- Başlangıçta Tanrı göğü ve yeri yarattı” pasuğunu Saadia “اول ما خلق الله السماء والأرض - Allah’ın yarattığı ilk şey gök ve yerdirdi⁵⁸” şeklinde tercüme eder⁵⁹. Yine, Çıkış 20/4’de geçen “kendin için put yapmayacaksın” pasuğunu “put yapmayacaksın”; Tekvin 2/3’de geçen “ve Tanrı yedinci günü mübarek kıldı” pasuğunu “O (Tanrı), onu (yedinci günü) mübarek kıldı” şeklinde ifade eder (Steiner, 1921, s.16-20).

Bir başka özelliği de Tevrat’ta tekrar olarak geçen bazı kelimeleri veya cümleleri tercümesine almamış olmasıdır. Bunların yerine çoğunlukla zamir kullanır, bazen de gereksiz olarak değerlendirdiği için herhangi bir ifade kullanmaz. Örneğin, Levililer 16/11 pasuğunda (“ve Harun kendisi için olan suç takdimesi boğasını arzedecek, ve kendisi için ve evi için kefarete edecek, ve kendisi için olan suç takdimesi boğasını boğazlayacak”) iki defa geçen “suç takdimesi boğasını” ifadesini ikinci defa kullanmaz, sadece zamir kullanmakla (يُنْبَحْ - Onu kesecek) yetinir. Yine, Sayılar 8/19 pasuğunda (“Ve İsrailoğulları makdise yaklaştıkları zaman İsrailoğulları arasında belâ olmasın diye toplanma çadırında İsrailoğullarının hizmetini yapmak, ve İsrailoğulları için kefarete etmek üzere, İsrailoğulları arasından Levilileri Haruna ve oğullarına hediye olarak verdim”) beş defa geçen “İsrailoğulları” ifadesini sadece bir defa kullanıp diğerlerini zamir olarak gösterir; Levililer 13/53’de geçen “hastalık/belâ” kelimesi, 54. pasukta bir defa 55. pasukta ise üç defa tekrar edilmesine rağmen Saadia 54. ve 55. pasuklarda tekrardan kaçınarak sadece zamir kullanır⁶⁰.

Saadia’nın Tevrat tefsirinde izlediği metotlardan biri de metinde geçen herhangi bir kelimenin anlamını, o kelimenin birçok anlamının bulunduğunu kabul ederek en uygun olanıyla açıklamaktır. Saadia, her şeyden önce bir kelimenin birçok anlamının bulunduğu inanır. Bu metot sayesinde, bir Tevrat pasuğunun başka bir pasukla, akılla veya gelenekle çelişir görünmesinin önüne geçmeye, bunların arasında tenakuz bulunamayacağını ortaya koymaya çalışır (Steiner, 1998, s.215-217; Cohen, s.80). Bu metot, metnin daha iyi anlaşılmasında oldukça etkili sonuçlar verir. Örneğin, Tekvin 6/6 pasuğundaki “וַיִּבְרָא יְהוָה אֱת-הָאָדָם בָּאֶרֶץ (vayyinahem Yehova ki asah et-ha’adam ba’aretz)- ve Rab yeryüzünde adamı yaptığına nadim oldu” ifadesinde geçen “וַיִּבְרָא (vayyinahem)” fiilinin altı farklı anlamının olduğunu, yine Tanah metninde bulunan

⁵⁴ *Bibliorum Sacrorum Tomus Primus Sive Pentateuchus Moysis*, Tekvin 6/2, s. 23 (Arapça Tercümesi).

⁵⁵ *Bibliorum Sacrorum Tomus Primus Sive Pentateuchus Moysis*, Tekvin 32/30, s. 145 (Arapça Tercümesi).

⁵⁶ *Bibliorum Sacrorum Tomus Primus Sive Pentateuchus Moysis*, Çıkış 3/6, s. 235 (Arapça Tercümesi).

⁵⁷ Steiner, *A Biblical Translation in the Making*, s. 14; Blau, *Saadya Gaon's Pentateuch Translation*, s. 395.

⁵⁸ *Bibliorum Sacrorum Tomus Primus Sive Pentateuchus Moysis*, Tekvin 1/1, s. 3 (Arapça Tercümesi).

⁵⁹ Saadia’nın Tekvin 1/1’i tercümesi ve yorumlaması hakkında detaylı bilgi için bkz. Richard Steiner, “Philology as the Handmaiden of Philosophy in R. Saadia Gaon's Interpretation of Genesis 1/1”, *Israel Oriental Studies*, 19, Edi. Shlomo Isra’el, Tel Aviv Üni. Yay., USA 1999, s. 379-389.

⁶⁰ *Bibliorum Sacrorum Tomus Primus Sive Pentateuchus Moysis*, Levililer 16/11, s. 477; Sayılar 8/19, s. 577; Levililer 13/55, s. 461 (Arapça Tercümesi); diğer örnekler için bkz. Steiner, *A Biblical Translation in the Making*, s. 26-31 ve Blau, *Saadya Gaon's Pentateuch Translation*, s. 395.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

kullanımlarını örnek göstererek bildirir: Pişman olmak, tehdit etmek (korkutmak), teselli bulmak, affetmek (vazgeçmek), kızışmak ve bakmak (itibar etmek). Bu fiillerden yaygın kullanımda olan “Pişman olmak” anlamını, sözkonusu metinde Allah geçtiği ve Allah hakkında antropomorfik ifadelerin düşünülmemeyeceği için kabul etmez ve bunun yerine “tehdit etmek (korkutmak)” anlamının tercih edilmesi gerektiğini savunur. Buna göre pasuk şöyle çevrilmelidir: “*توعدمهم الله بما صنعهم في الأرض و اوصل المشقة الى قلوبهم* - Allah yeryüzünde yarattığı şeylerle onları (insanları) korkuttu ve onların kalplerine sıkıntı ve zorluk verdi” (Linetzky, 2002, s.203-208; Steiner, 1921, s.217-218). Bir başka örnek de Tekvin 2/9’da bulunmaktadır. Bu pasukta “Tanrı’nın bahçede iyi meyve veren güzel ağaç yetiştirdiği ve bahçenin ortasında yaşam/hayat ağacı olduğu” anlatılmaktadır. Müstakil çevirisinde Saadia “hayat ağacı” ibaresini “*شجرة الحياة*, hayat ağacı” olarak tanımlarken, tefsirinde oldukça çarpıcı bir değişiklikle bu ifadeyi “*شجرة العافية*, sağlık/sıhhat/şifa ağacı” olarak çevirir. Saadia, tefsirinde yaptığı bu çevirinin doğruluğunu Tanah’ın diğer bölümlerinden (II. Krallar 8/8-9 ve İşaya 38/21) çıkardığı deliller yardımıyla destekler. Aynı hikayenin devamında, Tekvin 3/22’de de (Sonra, Tanrı “Adem iyiyle kötüyü bilmekle bizlerden biri gibi oldu” dedi, “Artık yaşam ağacına uzanıp meyve almasına, yiyip ölümsüz olmasına izin verilmemeli”) geçen hayat ağacı ifadesini “*شجرة العافية*, sağlık/sıhhat/şifa ağacı” olarak çeviren Saadia, “*חַיִּים* (hayyim)- yaşam/hayat” kelimesinin sekiz anlamı üzerinde durur: Bu dünya hayatı, yaşayan insanlar, varlıklı insanlar, sağlık ve şifa verici şey, gelecek dünyadaki mükafat, ilim, dilek ve bereket. Saadia, bu farklı anlamlar arasından insanların metni daha iyi anlayabilmeleri için bu anlamı seçtiğini belirtir ve metni bu şekilde yorumlar⁶¹ (Linetzky, 2002, s.203-208; Ben-Shammai, 2003, s.56).

Ayrıca, Tevrat’ta geçen çeşitli insan, hayvan, şehir, mekân veya eşya isimlerini Arapça’ya tercüme ederek yazar. Bu bağlamda, Saadia’nın tercüme ve tefsirinde, İslâmî terminolojide yer alan bazı ifadeleri rahatlıkla kullandığı göze çarpar. Örneğin Tekvin 2/11’de nehir ismi olarak geçen “Pişon”u “Nil”; Tekvin 8/4’de geçen “*הַרְרֵי אֲרָרָט* (Harey Ararat)- Ararat Dağları”nı “*جبال قردا* - Cudi Dağları”; Levililer 14/1, 2 ve diğer yerlerde geçen “kâhin/kohen” kelimesini “imam”; Hz. Yusuf’un kıssasının anlatıldığı Tekvin 39/12,13 ve 15’de geçen “*בִּגְדֵי* (beged)- elbise/giysi/esvap” kelimesini “*قميص* - gömlek” ve Tesniye 33/1’de geçen “*מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים* (Moşe iş ha-Elohim)- Tanrı adamı Musa” ifadesini “*موسى رسول الله* - Allah’ın Resulü Musa” olarak tercüme eder. Yine Tekvin 10/30’da geçen “*וַיַּחֲזֹק מִמֶּשָׁה בֹּאֲחָהּ* (Vayehi moşavam miMeşa boakhah Sfarah har hakedem)- Ve bunların oturdukları yer, Meşa’dan Sefar’a giderken, şark dağıdır.” pasuğunda geçen Meşa ve Sefar şehir isimlerini Mekke ve Medine (وكان مسكنهم من مكة إلى ان تجيء المدينة إلى الجبل الشرقي) olarak çevirir⁶². Bu durumu özellikle Abraham İbn Ezra sert bir şekilde eleştirir⁶³.

İbn Ezra’nın ifadeleri esas alınacak olursa Saadia’nın Tevrat’ın tercümesini ve tefsirini Arapça olarak ve Arap harfleriyle yazdığı sonucuna ulaşılır. Bu bilgi, onun sadece Yahudiler için değil Müslümanlar için de yazdığı neticesini verir. Saadia, hem Yahudilerin hem de Müslümanların rahatlıkla anlayabilmeleri için literal olmayan, serbest biçimli, bazı ekleme ve çıkarmaların

⁶¹ Ben-Shammai, makalesinde Saadia’nın Tevrat metninde yaptığı farklı tercihlerin doğrudan Saadia’nın kendisinden kaynaklandığını ve onun bu işlemi özel bir takım sebepler ve amaçlar için bilinçli olarak tasarladığını iddia eder. Ben-Shammai’ye göre Saadia’nın tefsirinde bulunan bazı inhirafların (farklı bir şekilde açıklama yolunu tercih etmesi) temel sebebi onun kadim geleneği ve toplumun manevi saadetini, metnin bilimsel veya filolojik doğruluğundan daha fazla önemsemesidir. Saadia’nın yaptığı iki çalışmanın (tercüme ve tefsir) farklı okuyucu kitlelerine hitap ettiğini savunmaktadır (Ben-Shammai, s. 57-58).

⁶² *Bibliorum Sacrorum Tomus Primus Sive Pentateuchus Moysis*, Tekvin 2/11, s. 9; Tekvin 8/4, s. 31; Levililer 14/1, s. 461; Tekvin 39/12, s. 173; Tesniye 33/1, s. 859 ve Tekvin 10/30, s. 41 (Arapça Tercümesi); Saadia’nın İslâmî terminolojiyi kullanması hakkında bkn. Freidenreich, s. 361-395.

⁶³ “Saadia, ailelerin, şehirlerin, hayvanların, kuşların ve kayaların (dağların) isimlerini çevirdi. Belki de bunların (tercüme) adlarını rüyasında görmüştür. Bazı durumlarda o kesinlikle yanlış çevirmiştir, ancak ben ileride doğru olan şekillerini açıklayacağım. Biz, Saadia’nın rüyalarına güvenemeyiz. Muhtemelen bunu o Allah’a olan saygısından dolayı yapmıştır. Çünkü Saadia Tevrat’ı, İsmaililerin (Müslümanların) dilinde ve onların yazı karakterinde çevirmiştir” (İbn Ezra, s. 56; Steiner, *A Biblical Translation in the Making*, s. 95).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

yapıldığı, tam bir tercümeden ziyade anlaşılmasına önem verilen, Arapça ve Arap harfleriyle yazılan bir tercüme yazar. Müslümanları da hedef grubun içerisine almasının en önemli sebeplerinden biri Müslüman âlimlerin Tevrat'ın İbranicesini bilmedikleri için onun hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlamak ve bu sayede Tevrat'ı kötülemelerini engellemek olmalıdır (Steiner, 2010, s.150; Malter, 1921, s.143, Marx, 1947, s.29). Ancak Moshe Zucker gibi bazı araştırmacılar, her ne kadar İbn Ezra'nın böyle bir açıklaması olsa da günümüze kadar bulunan elyazmalarında veya genizada tespit edilen elyazmalarında Arap harfleriyle yazılmış Saadia'ya ait Tevrat tercümesi bulunamamasını delil göstererek buna itiraz ederler⁶⁴.

Saadia Gaon, Tevrat tercümesi ve tefsirinin ilk baskısında, sadece kısa açıklayıcı notlar ekleyerek tercüme yapar. Daha sonraki yıllarda bu tercümeyi yeniden ele alarak geniş bir tefsir ekler ve yeni baskısını yapar (Steiner, 2010, s.3; Polliack, 1997, s.78-80). Saadia'nın kısa ve sadece tercümenin bulunduğu metni halka yönelik; kapsamlı ve geniş izahatların bulunduğu metni ise din adamlarına yönelik olarak hazırladığı düşünülmektedir (Arslantaş, 2009, s.364).

Eserin özellikleri arasında son olarak, tefsir yaparken her kitabın başına monografik bir giriş eklediğini belirtmek gerekecektir. Bu girişlerde Saadia, kitabın içeriği, nasıl mütalaa edilmesi gerektiği, kitaplar arasındaki ilişkiler ve akılla çelişmemeleri hususları üzerinde durur (Arslantaş, 2009, s.364). Örneğin, Tevrat'a giriş metninde Tevrat'ın düzeni, bilgi kaynakları, şifahi geleneğe olan ihtiyaç, şifahi geleneğin aktarılma süreci ve Tevrat'ı yorumlarken gözetilmesi gereken kurallar gibi bazı konulara değinir⁶⁵.

3.1.1.2. Eserin Baskıları

Saadia'nın Tevrat tercümesi ilk olarak, elyazmalarından yararlanılarak 1546 yılında İstanbul baskısı olarak çok dilli (Polyglot) bir Tevrat tercümesinde basılmıştır. Eliezer Soncino tarafından neşri gerçekleştirilen bu eserde, İbranice metin, Targum Onkelos (Ârâmice), Yakup b. Yusuf Tavûs'a ait İbrani harfleriyle yazılmış Farsça (Judeo-Farsî), Saadia'nın İbrani harfleriyle yazılmış Arapça (Judeo-Arabic) tercüme ve Rashi (1040-1105)⁶⁶'nin tefsiri birlikte yer almıştır (Vollandt, 2007, s.30; Vollandt, 2008, s.19).

Daha sonra 1629-1645 yılları arasında, Paris'te on cilt olarak basımı yapılan Paris Çok Dilli Kutsal Kitap'ta (Paris Polyglot Bible) Saadia'nın Arapça tercümesi Arap harfleriyle neşredilmiştir. Bu neşirde, İbranice metin ve Latince, Grekçe, Ârâmice, Arapça, Samirice ve Süryanice dillerindeki tercüme yer almıştır. Fransız bir avukat, Guy Michel Le Jay tarafından

⁶⁴ Freidenreich, s. 358; Zucker'in bu iddialarına karşın Vollandt, geniza belgelerinde yer alan Arapça harflerle yazılmış Saadia'ya ait Tanah tercümelerinin örneklerini vermekte ve bunları değerlendirmektedir (Vollandt, *The Transmission of the Judaeo-Arabic Pentateuch Translation*, s. 43-65). Ancak neticede bu belgelerin Karaîm mezhebine mensup yazıcılar tarafından istinsah edilmiş belgeler olması gerektiğini, Saadia'nın İbranice harfleri kullanarak yazdığını belirtir (Vollandt, *The Transmission of the Judaeo-Arabic Pentateuch Translation*, s. 66-68). Steiner ise Saadia'nın Arapça ya da İbranice harflerle yazması konusunda yeni bir öneri getirir. Saadia'nın, başlangıçta Arap harfleriyle yazmamış olsa bile Müslüman âlimlerin bu eserden haberdar olacaklarını tahmin ettiğini, bu sebeple eserin te'lifinden çok kısa bir süre sonra her iki dili de çok iyi bilen bir müstensih, bu eseri Arap harfleriyle yazdırmış olmasının pek muhtemel olduğunu savunur (Steiner, *A Biblical Translation in the Making*, s. 3). İddiasının delili olarak da İbn Hazm'ın, *El Fasl*'ında yer alan bazı Tevrat pasuklarının Arapça tercümelerinin, Saadia'nın tercümesiyle olan benzerliklerini gösterir. Steiner'a göre, İbn Hazm'ın Tevrat'a eleştiri yazmaya başladığında asıl planı, Saadia'nın tercümesini kullanmak idi, ancak tercümenin ilk kısımlarını okuduğunda Tevrat'ta zafiyet bulma hususunda zorluk yaşadı, bundan dolayı da Saadia'nın tercümesini bırakıp başka tercümelere yöneldi (Steiner, *A Biblical Translation in the Making*, s. 132-134).

⁶⁵ Oldukça uzun olan bu giriş için bkn. Linetsky, s. 1-44.

⁶⁶ Fransa'da 1040-1105 yılları arasında yaşamış olan, adı Rabbî Shlomo Yitzchaki'nin ilk hecelerinin biraraya gelmesiyle oluşan Rashi, Talmud ve Tanah üzerine yazdığı ve etkisi günümüze kadar süren tefsirlerin yazarıdır. En önemli özelliklerinden biri bir metnin anlamını olabildiğince açık ve özlü bir şekilde ifade etmek üzerine dayalıdır. Açık olmadığını düşündüğü herhangi bir sözcüğü basit kelimelerle ve gündelik hayattan aldığı örneklerle açıklamaya çalışır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

mâli destek sağlanarak oluşturulan bu eserin, Arapça Tevrat tercümesi bölümünde, Saadia'nın tercümesi Arap harfleriyle neşredilmiştir⁶⁷ (Schenker, 2008, s.779; Vollandt, s.31-33).

1652-1657 yılları arasında, Londra'da, Londra Çok Dilli Kutsal Kitap (London Polyglot Bible) çalışması yapılmıştır. Günümüze kadar en fazla kullanılan, en fazla dil barındıran ve en geniş kapsamlı çok dilli Kutsal Kitap neşri olan bu eser (Schenker, 2008, s.781), aynı sayfada tüm tercüme edilen dilleri göstermesi bakımından da takdire şayandır (Miller, 2001, s.467). Brian Walton (1600-1661) başkanlığında hazırlanan bu eser, Paris neşrine ek olarak Tevrat ve İncil'lerin Farsça, Mezmurlar ve Yeni Ahit'in ise Etiyopyaca tercümeleri de eklenmek suretiyle toplamda dokuz dilli bir çalışmaya dönüşmüştür. Saadia'ya ait olan Arapça Tevrat tercümesi, Paris basımı esas alınarak bu çalışmada da aynen neşredilmiştir (Vollandt, 2007, s.34).

1893 yılında, Saadia Gaon'un eserlerinin tercüme edilmesi projesine girişen Joseph Derenbourg (1811-1895), Saadia'nın Tanah tercümesini "Œuvres Completes de R. Saadia ben Joseph al-Fayyôûmi" (R. Saadia b. Yusuf el-Feyyumi'nin Tüm Eserleri) üst başlığını kullanarak Fransızcaya tercüme etmiştir. Saadia'nın Arapça Tevrat tercümesini, çeşitli elyazması kaynaklara⁶⁸ dayanarak, Version Arabe du Pentateuque (Tefsîru't-Tevriye Bi'l-Arabiyye - Tevrat'ın Arapça Tercümesi) adıyla neşretmiştir⁶⁹. İbranice harflerle Arapça (Judeo-Arabic) Tevrat metni ve Fransızca tercümesinin (tamamı değil) basılı olduğu bu eserde ayrıca Saadia'nın Tevrat tercümesine yazdığı Arapça giriş bölümü de yer almıştır. Ancak, Derenbourg'un yaptığı bu neşir ve tercümede birçok hatanın olduğu görülmüştür. Bu hatalar birçok araştırmacı tarafından eleştirilmiştir. Bunlar arasında özellikle Joseph Mieses'in eleştirisi çok önemlidir. Mieses, İstanbul ve Londra çok dilli Tevrat baskılarını dikkatli bir şekilde inceleyerek Derenbourg'un baskısıyla karşılaştırma yapmış ve Derenbourg'un yanlışlarını ortaya koymuştur⁷⁰.

Saadia'nın Tevrat tercümesi yazılışından kısa bir süre sonra neredeyse tüm İslâm coğrafyasında yaşayan Yahudiler tarafından standart Arapça tercüme olarak kullanılmaya başlanmış, özellikle Yemen'de günümüze kadar kullanılmıştır. Saadia'ya ait Tevrat tercümesinin elyazmaları Yemen'de özenle korunmuş ve Taj (İbranice Keter Tora) ismiyle bilinen ve Yemen'de 1894-1901 yılları arasında neşredilen Tevrat nüshasında İbranice masoratik ve Ârâmice Targum metniyle birlikte basılmıştır (Steiner, 1998, s.2; Blau, 2002, s.98; Cohen, 1944, s.185; Marx, 1947, s.28-29).

Son olarak da günümüzde Saadia'nın Tevrat tercümesi ve tefsiriyle Joseph Blau, Moshe Zucker, Yahuda Ratzaby, Yosef Kafih ve Michael Linetsky ilgilenmişlerdir. Blau, elyazmalarına ve genizada bulunan parçalara dayalı olarak Tekvin bölümünün kısa bir bölümünü, Cambridge ve

⁶⁷ Daha detaylı bir anlatım için bkz. Vollandt, *The Arabic Pentateuch of the Paris Polyglot*, s. 31-34.

⁶⁸ Derenbourg, 1546 İstanbul, 1657 Londra ve Kudüs'ten Nissim Behar isimindeki bir dostunun kendisine gönderdiği bir Yemen elyazmasına dayanarak eserini oluşturmuştur (Yitzhak Avishur, "Some New Sources for the Study of the Text and Language of Saadya's Translation of the Pentateuch into Judaeo-Arabic", *Genizah Research After Ninety Years The Case of Judaeo-Arabic*, Edi. Joshua Blau ve Stefan C. Reif, Cambridge University Press, Cambridge 1992, s. 5; Vollandt, *The Arabic Pentateuch of the Paris Polyglot*, s. 21; Vollandt, *The Transmission of the Judaeo-Arabic Pentateuch Translation*, s. 35; Polliack, s. 78).

⁶⁹ Joseph Derenbourg, *Œuvres Completes de R. Saadia ben Joseph al-Fayyôûmi, Version Arabe du Pentateuque*, Volume I, Librairie de la Societe Asiatique, Paris 1893.

⁷⁰ Polliack, s. 78; Vollandt, *The Transmission of the Judaeo-Arabic Pentateuch Translation*, s. 35; Avishur, *Some New Sources for the Study of the Text and Language of Saadya's Translation*, s. 5; Mieses'in eleştirileri için bkz. Josef Mieses, "Textkritische Bemerkungen zu R. Saadja Gaons arabischer Pentateuchübersetzung" (R. Saadia Gaon'un Arapça Tevrat'ının Metin Kritiğiyle İlgili Değerlendirmeler), *Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums (Aylık Yahudi Tarihi ve Çalışmaları Dergisi)*, Heft 3, Braslau 1919, s. 269-290; Başka bir eleştiri için de bkz. Moses Gaster, "Notices of Books: Œuvres complètes de R. Saadia Ben Josef Al-Fayyôûmi publiées sous la direction de J. Derenbourg. Vol. I. Version Arabe du Pentateuque Paris, 1893", *Journal of the Royal Asiatic Society*, Volume 26, Issue 02, April 1894, s. 404-405.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

St. Petersburg’da bulunan farklı okumaları da içeren elyazmalarını inceleyerek neşretmiştir (Blau, 2002, s.100-106). Zucker, ilk olarak Tevrat tercümesini İbranice olarak neşretmiş⁷¹, ardından da genizada bulunan elyazmalarından yola çıkarak Tekvin kitabının tefsirini oluşturmuştur⁷². Ratzaby, Çıkış kitabının tefsirini yazmıştır⁷³. Kafih Tevrat’ın tefsirini Arapça (Judeo-Arabic) ve İbranice karşılaştırmalı ve açıklayıcı notlarla neşretmiştir⁷⁴. Michael Linetsky ise, Zucker’ın 1984 yılında neşrettiği eserden yararlanmak ve zaman zaman Kafih ve Derenbourg’un çalışmalarına da atıflarda bulunmak suretiyle Tekvin kitabının tefsirini İngilizce olarak yayımlamıştır⁷⁵.

4. Sonuç

Tanah ve Talmud’ta verilen bilgilerin ilâhî, otantik, ebedî ve üstün oluşunu hayatı boyunca savunan, bu anlayışa karşı çıkan her türlü muarıza karşı en acımasız üslubuyla mücadele eden, bir yandan da ilâhî hükümleri rasyonelize etmeye çalışarak onları anlamaya ve içselleştirmeye çalışan ve bu sayede tüm şüphelerden kurtulup kat’i bir imana erişmeyi hedefleyen Saadia Gaon’un bu faaliyetleri ona akıl ile imanı, felsefe ile Tanah’ı (vahyi) uzlaştırmaya çalışan ve bunu sistematik bir şekilde uygulayan ilk Yahudi filozofu ve Ortaçağ Yahudi felsefesinin kurucusu ünvanlarını haklı olarak kazandırmıştır.

Eserlerinde, özellikle Tevrat’ın Arapça tercüme ve tefsirinde *Kur’an* (Tevrat yerine), *Kible*, *Beyt-i Makdis*, *La ilahe illallah*, *İmam* (Kohen kelimesi yerine), *Mekke* (Meşa kelimesi yerine), *Medine* (Sefar kelimesi yerine) ve Hz. Musa için de *Resulullah* kelimelerini kullanır. Saadia Gaon’un böyle davranmasının en önemli sebebinin yaşadığı dönem ve coğrafyada hâkim dilin Arapça olması ve Yahudilerin de Arapça’yı anadilleri gibi bilmeleri sebebiyle, herkes tarafından bilinen bu terimlerin İslâmî kültürden bilinçli olarak ödünç alma olarak da değerlendirmek mümkündür⁷⁶.

Saadia Gaon, Mutezîle paralelinde düşünen bir Yahudi kelâm âlimi olmakla birlikte İbrani dili, Yahudi kutsal kitapları, hukuku ve edebiyatı gibi farklı alanlarda, bütünlük içinde ve sistematik olarak yazmış olduğu onlarca eserle Yahudi düşünce hayatında çok özel bir yer edinmiştir. Yazmış olduğu eserlerle kendisinden sonraki nesillerin zihinlerinde yeni bakış açılarının oluşmasına ve böylelikle daha derinlemesine araştırmaların yapılmasına öncülük etmiştir.

Ortaçağ’ın en seçkin Yahudi müfessir, mütercim, şair, düşünür, filozof, astrolog ve dilbilimcilerinden biri olan Abraham ben Meir İbn Ezra (1089-1164)⁷⁷, yazdığı eserlerde bazen Saadia’ya atıflarda bulunur ve onu “*Tevrat’ın direği/sütunu*” ve “*her sahada en ileri otorite*” olarak

⁷¹ Saadia Gaon, *Al-Targum R. Saadia Gaon La-Tora (R. Saadia Gaon’un Tevrat Tercümesi)*, Hazırlayan Moşe Zucker, İbranice, Michael Higgen Memorial Publications, New York 1959, s. 537 sayfa. Eserde İngilizce özet ve İbranice metin yer alır.

⁷² Saadia Gaon, *Perushei Rav Sa’adiah Ga’on li-Breshit (Rav Saadia Gaon’un Tekvin Kitabının Tefsiri)*, Hazırlayan Moşe Zucker, İbranice, The Jewish Theological Seminary of America, New York 1984, 487 sayfa. Eserde, Judeo-Arabic metin ve İbranice tercümesi yer alır. Yazar, kısa bir İngilizce özet de eklemiştir.

⁷³ Sa’id b. Yusuf el-Feyyûmî, *Peruşey Rav Sa’adiah Ga’on li-Sefer Şemot (Rav Saadia Gaon’un Çıkış Kitabının Tefsiri)*, Hazırlayan Yahuda Ratzaby, İbranice, Mosad Harav Kook, Jerusalem 1998, 454 sayfa.

⁷⁴ Sa’id b. Yusuf el-Feyyûmî, *Peruşey Rabbenu Saadya Gaon al Ha-Tora (R. Saadia Gaon’un Tevrat Tefsiri)*, Düzenleyen ve İbranice’ye tercüme eden Yosef Kafih, Judeo-Arabic ve İbranice, Mosad Rav Kook, Yeruslayim 1963, 199 sayfa.

⁷⁵ Michael Linetsky, *Rabbi Saadia Gaon’s Commentary on the Book of Creation*, Jason Aronson Inc, USA 2002, 374 sayfa. Eserde, Tevrat’a giriş, Tekvin kitabına giriş, Tevrat’ın tefsirine giriş, Tevrat’ın tercümesine giriş ve Tekvin kitabının yirmi yedi bölümünün tercümesi ve tefsiri vardır. Özellikle bazı pasukların tefsirleri, elyazması metinlerin okunamaması, okunamayacak kadar tahrif olması ya da anlaşılabilmesi gibi nedenlerle parçalar halindedir.

⁷⁶ Konuyla ilgili olarak bkn. Freidenreich, s. 353-395; Yasin Meral, *İbn Meymun’un Eserlerinde İslâm ve Müslümanlar*, Ankara Üni. S.B.E., Ankara 2012 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 29-33.

⁷⁷ İbn Ezra’nın görüşleri hakkında bkn. Michael Friedlander, *Essays on the Writings of Abraham Ibn Ezra*, The Society of Hebrew Literature, London 1877, 252 sayfa.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

gösterir⁷⁸ (Malter, 1921, s.278). Zaman zaman onun görüşlerini eleştirse de Tevrat tefsirinde sık sık Saadia'nın yorumlarına atıflar yapar. Örneğin, İbn Ezra, Tekvin 1/3'ü yorumlarken Saadia'nın "ve Tanrı dedi" pasuğunu "ve Tanrı buyurdu/istedi/takdir etti" anlamında anladığını zikreder. Yine, Tekvin 1/26 (Tanrı, "Kendi suretimizde, kendimize benzer insan yaratalım" dedi) pasuğunu Saadia'nın Tanrı'nın insana hikmet ve bilgelik vermesi ve bu sayede insanoğlunun tüm dünyaya egemen olması anlamında yorumladığını özellikle belirtir (İbn Ezra, 1988, s.32,44).

Maimonides ya da daha bilinen ismiyle Musa bin Meymun (1135-1204)⁷⁹, meşhur eseri *Delâletü'l-Hairin* (Aklı Karışıklara Kılavuz) adlı eserinde, Saadia'nın da birçok konuda takip ettiği Mutezile'nin metodunu eleştirir (Maimonides, 1904, s.153-154). Saadia'nın Mutezile metodunu benimsemesinden dolayı ona çoğu zaman muhalif olan Maimonides, Yemen Yahudilerine gönderdiği *er-Risâletü'l-Yemeniyye* (İggeret Teyman-Yemen Mektubu)⁸⁰ adlı eserinde ise "biz Rabbi Saadia'yı müspet bir şekilde değerlendirmekteyiz. Çünkü onun döneminde doğru yoldan sapmış birçok bozuk fikir vardı ve şayet Saadia olmasaydı Kutsal Tevrat az kalsın yok olacaktı. O, Tevrat'ın gizli kalmış birçok yönünü ortaya çıkardı ve bu sayede zayıflamış taraflarını güçlendirdi. O, tüm faaliyetlerini sırf Tanrı'nın rızasını kazanmak için yaptı" ifadesiyle ona olan saygısını belirtir (Jospe, 2009, s.54; Morais, 1935, s.353).

Saadia Gaon'un Arapça Tevrat tercüme ve tefsiri, özellikle İslam dünyasında yaşayan Yahudiler arasında yaygınlık kazanmış, Rabbânîler arasında saygın bir yer edinmiştir. Kendisinden sonraki bir çok Yahudi âlim, onun bu eserini çeşitli şekillerde kullanmış, özellikle Yemen Yahudileri tarafından Keter Tota adı verilen eserde İbranice masoratik ve Ârâmice Targum metniyle birlikte basılmış ve asırlar boyunca standart Arapça tercüme olarak okunmuştur.

Saadia Gaon'un Tevrat'ın Arapça tercüme ve tefsiri, onun hayatı, yazdığı diğer eserler ve savunduğu felsefî ve teolojik görüşler bir bütün olarak değerlendirildiğinde onun Yahudi tarihindeki en önemli simalardan biri ve Yahudilerin yazılı ve sözlü kutsal kitaplarına verdiği önemle hatırlanmayı hak eden bir Rabbî olduğu görülecektir.

KAYNAKÇA

- ADAM, Baki, "Tevrat", *DİA*, Cilt 41, s. 42.
- ADANG, Camilla, "Abû'l-Kathîr Yahyâ ibn Zakariyyâ", *Encyclopedia of Jews in the Islamic World*, Executive Editor: Norman A. Stillman, Leiden: Brill, 2010, Vol. I.
- ALTMANN, Alexander ve Stern, Samuel Miklos, *Isaac Israeli A Neoplatonic Philosopher of the Early Tenth Century*, University of Chicago Press, Chicago 2009.
- ARSLANTAŞ, Nuh, *Abbasîler Ve Fatimîler Döneminde Yahudiler (132-656/750-1258)*, Marmara Üni. S.B.E., İstanbul 2007 (Doktora Tezi).
- ARSLANTAŞ, Nuh, *İslâm Dünyasında İktisadi ve İlmi Hayatta Yahudiler Abbasî ve Fâtımîler Dönemi*, M.Ü.İ.F.V. Yay., İstanbul 2009.
- ASSAF, Simha, "Yeshivot", *EJ*, Vol. XXI, s. 315.
- AVISHUR, Yitzhak, "Some New Sources for the Study of the Text and Language of Saadya's Translation of the Pentateuch into Judaeo-Arabic", *Genizah Research After Ninety Years*

⁷⁸ Araştırmacıların birçoğu İbn Ezra'nın kendi yazdığı tefsirinin aslında orijinal olmadığını, onun İspanyol dilbilimcilerin ve müfessirlerin eserlerinden ve özellikle de Saadia'nın tercüme ve tefsirinden yararlanarak eserini oluşturduğunu iddia eder (İbn Ezra, s. XIV).

⁷⁹ Musa bin Meymun'un hayatı, eserleri ve *Delâletü'l-Hairin* için bkn. Hatice Doğan, *Musa bin Meymun Rambam - Maimonides'in Hayatı ve Eserleri (Delaletü'l - Hairin - More Nevuhim)*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2010, 200 sayfa.

⁸⁰ *İggeret Teyman* hakkında bkn. Meral, s. 61-63.

- The Case of Judaeo-Arabic*, Edi. Joshua Blau ve Stefan C. Reif, Cambridge University Press, Cambridge 1992.
- BARON, Salo W., "Saadia's Communal Activities", *Saadia Anniversary Volume Text And Studies Vol. II*, American Academy For Jewish Research, New York 1943.
- BEER, Moshe, "Rav", *EJ*, Vol. XVII, s. 117.
- BEN-SHAMMAI, Haggai, "Extra-Textual Considerations In Medieval Judaeo-Arabic Bible Translations: The Case Of Saadya Gaon", *Materia Giudaica*, VIII/1, 2003, s. 53-54
- BESALEL, Yusuf, *Yahudilik Ansiklopedisi*, Cilt I, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2001, s. 206-207.
- Biblorum Sacrorum Tomus Primus Sive Pentateuchus Moysis*, Hazırlayanlar Brian Walton, Thomas Roycroft, Wenceslaus Hollar, Pierre Lombart, Londini 1657.
- BLAU, Joshua, "Saadya Gaon's Pentateuch Translation and the Stabilization of Mediaeval Judaeo-Arabic Culture", *The Interpretation of the Bible The International Symposium in Slovenia*, Editör Jože Krašovec, Sheffield Academic Press, Sheffield, England 1998.
- BLAU, Joshua, *A Handbook of Early Middle Arabic*, Max Schloessinger Memorial Foundation, Jerusalem 2002.
- BORNSTEIN, Hayyim Yahiel, *מחלוקת רס"ג ובן מאיר (Mahloket Rav Saadia Gaon u'ven Meir - Rav Saadia Gaon ve ben Meir Arasındaki İhtilaf)*, Varşova, 1904.
- BRODY, Robert, *The Geonim of Babylonia and The Shaping of Medieval Jewish Culture*, Yale University Press, New Haven 1998.
- COHEN, Boaz, "Quotations From Saadia's Arabic Commentary on the Bible From Two Manuscripts of Abraham ben Solomon", *Saadia Anniversary Volume*.
- COHEN, Boaz, "Selected Bibliography of R. Saadia Gaon", *Rab Saadia Gaon: Studies in His Honor*, Edi. Louis Finkelstein, Jewish Theological Seminary of America, New York 1944.
- COMFORT, Philip W., *Essential Guide to Bible Versions*, Tyndale House Publishers, Eylül 2000.
- DAVID, Abraham, "Resh Kalla", *EJ*, Vol. XVII, s. 227.
- DERENBOURG, Joseph, *Œuvres Completes de R. Saadia ben Joseph al-Fayyôûmi, Version Arabe du Pentateuque*, Volume I, Librairie de la Societe Asiatique, Paris 1893.
- DEMİRCİOĞLU, Cemal (2013). "El-Cahız'dan Manastırlı Mehmet Rıfat'a: Arap Çeviri Kuramcıları İle Osmanlı Mütercimleri Arasındaki Bağlantılar / From El-Cahız To Mehmet Rıfat Of Manastır: Interconnections Between Arabic Theorists Of Translation And Ottoman Translators", *TURKISH STUDIES -International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, ISSN: 1308-2140, Volume 8/13 Fall 2013, www.turkishstudies.net, Doi Number:<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.5675>, s. 748-749.
- DOĞAN, Hatice, *Musa bin Meymun Rambam - Maymonides'in Hayatı ve Eserleri (Delaletü'l - Hairin - More Nevuhim)*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2010.
- EL-MES'ÜDÎ, Ebü'l Hasen Ali b. el-Hüseyn b. Ali, *Kitab'ut-Tenbih ve'l İşrâf*, Brill Matbaası, Leiden 1893.
- Encyclopaedia Hebraica,"Ben Meir, Aaron", *EJ*, Vol. III, s. 366.
- FISCHEL, Walter, "The Origin of Banking in Mediaeval Islam: A Contribution to the Economic History of the Jews of Baghdad in the Tenth Century", *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland (New Series)*, Vol. 65, No. 2, April 1933, s. 339-352.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

- FISCHEL, Walter, "The Origin of Banking in Mediaeval Islam: A Contribution to the Economic History of the Jews of Baghdad in the Tenth Century (Concluded from p. 352)", *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland (New Series)*, Vol. 65, No. 3, Jul. 1933, s. 569-603.
- FISCHEL, Walter, *Jews in the Economic and Political Life of Mediaeval Islam*, The Royal Asiatic Society, London 1937.
- FREIDENREICH, David M., "The Use of Islamic Sources in Saadia Gaon's "Tafsîr" of the Torah", *The Jewish Quarterly Review New Series*, Vol. 93, No. 3/4, Jan. - Apr. 2003, s. 355.
- FRIEDLANDER, Israel, "Jewish-Arabic Studies", *The Jewish Quarterly Review*, Vol. 1, No. 2, Oct. 1910.
- FRIEDLANDER, Israel, "The Arabic Original of the Report of R. Nathan Hababli", *The Jewish Quarterly Review*, Vol. 17, No. 4, Jul. 1905, s. 747-761).
- FRIEDLANDER, Michael, *Essays on the Writings of Abraham Ibn Ezra*, The Society of Hebrew Literature, London 1877.
- GASTER, Moses, " Notices of Books: Œuvres complètes de R. Saadia Ben Josef Al-Fayyôûmî publiées sous la direction de J. Derenbourg. Vol. I. Version Arabe du Pentateuque Paris, 1893", *Journal of the Royal Asiatic Society*, Volume 26, Issue 02, April 1894, s. 404-405.
- GIL, Moshe, *A History of Palestine, 634-1099*, Cambridge University Press, Cambridge 1997.
- GIL, Moshe, *Jews in Islamic Countries in the Middle Ages*, Brill Publications, Leiden 2004.
- GRAETZ, Heinrich, *History of the Jews*, Vol. III, The Jewish Publication Society of America, Philadelphia 1956.
- GUTTMANN, Julius, *Philosophies of Judaism: The History of Jewish Philosophy from Biblical Times to Franz Rosenzweig*, Translated by David W. Silverman, Anchor Books, New York 1964.
- GÜL, Muammer, "Müslümanların Kudüs'ü Fethi", *Harran Üni. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, Urfa 2001, s. 51-53.
- GÜNGÖR, Muhammed, *Süleyman Mabedi*, Ankara Üni. S.B.E., Ankara 2005 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 85-86.
- HALKIN, Abraham Solomon, "Saadia (ben Joseph) Gaon", *EJ*, Vol. XVII, s. 607.
- HAVAZELET, Meir, "Sherira Ben Hanina Gaon", *EJ*, Vol. XVIII, s. 463.
- HERZOG, David, "The Polemic Treatise Against Saadya, Ascribed to Dunash Ben Labrat", *Saadya Studies*.
- HUSIK, Isaac, *A History of Mediaeval Jewish Philosophy*, The Macmillan Company, New York 1916.
- IBN DAUD, Abraham, *The Book of Tradition (Sefer ha-Kabbalah)*, Edited by Gerson D. Cohen, A critical edition with translation and notes, (Judaica Texts and Translations, First Series, Jewish Publication Society of America, Philadelphia, Pennsylvania 1967.
- IBN EZRA, Abraham ben Meir, *Ibn Ezra's Commentary on the Pentateuch: Genesis*, Hazırlayanlar H. Norman Strickman ve Arthur M. Silver, Menorah Publishing Company, New York 1988.
- İBN HAZM, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed, *El Fasîl fî'l-Milel ve'l-Ehvâi ve'n-Nihal*, Tahkik Muhammed İbrahim Nasr-Abdurrahman Ümeyre, Cilt III, Dârü'l-Cîl, Beyrut t.y.
- İBN KESİR, Ebu'l-Fida İsmail İmadu'd-Din İbn Ömer, *Büyük İslâm Tarihi*, Cilt III, Çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yay., İstanbul 1995.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

- JOSPE, Raphael, *Jewish Philosophy in the Middle Ages*, Academic Studies Press, Boston 2009.
- KEARNEY, Jonathan, "The Torah of Israel in the Tongue of Ishmael: Saadia Gaon's Tafsīr", *Proceedings of the Irish Biblical Association*, Vol. 33-34 (2010-2011), s. 66.
- KOBLER, Franz, *Letters Of Jews Through The Ages : From Biblical Times To The Middle Of The Eighteenth Century*, Aparat Publishing Society, London 1952.
- KOLATCH, Yonatan, *Masters of the Word: Traditional Jewish Bible Commentary from the First Through Tenth Centuries*, KTAV Publishing, New Jersey 2006.
- KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri, "Mâlûlbey'a", *DİA*, Cilt 27, s. 547.
- LINETSKY, Michael, *Rabbi Saadia Gaon's Commentary on the Book of Creation*, Jason Aronson Inc, USA 2002.
- MALTER, Henry, "Saadia Studies", *The Jewish Quarterly Review, New Series*, Vol. 3, No. 4, Apr., 1913, s. 487-509.
- MALTER, Henry, *Saadia Gaon, His Life and Works*, The Jewish Publication Society of America, Philadelphia 1921.
- MANN, Jacob, "A Fihrist of Sa'adya's Works", *The Jewish Quarterly Review New Series*, Vol. 11, No. 4, Apr., 1921, s. 423.
- MANN, Jacob, "Aaron Ben Joseph Ha-Kohen Sargado", *EJ*, Vol. I, s. 214.
- MARX, Alexander, *Essays in Jewish Biography*, The Jewish Publication Society of America, Philadelphia 1947.
- MERAL, Yasin, *İbn Meymun'un Eserlerinde İslâm ve Müslümanlar*, Ankara Üni. S.B.E., Ankara 2012 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- MICHAEL AVI-Yonah, "Tiberias", *EJ*, Vol. XIX, s. 715.
- MIESES, Josef, "Textkritische Bemerkungen zu R. Saadja Gaons arabischer Pentateuchübersetzung" (R. Saadia Gaon'un Arapça Tevrat'ının Metin Kritiğiyle İlgili Değerlendirmeler), *Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums (Aylık Yahudi Tarihi ve Çalışmaları Dergisi)*, Heft 3, Braslau 1919, s. 269-290.
- MILLER, Peter N., "The "Antiquarianization" of Biblical Scholarship and the London Polyglot Bible (1653-57)", *Journal of the History of Ideas*, Vol. 62, No. 3, Jul. 2001, s. 467.
- MORAIS, Sabato, "A Letter by Maimonides to the Jews of South Arabia Entitled "The Inspired Hope", *The Jewish Quarterly Review, New Series*, Vol. 25, No. 4, In Commemoration of the Eight Hundredth Anniversary of the Birth of Maimonides, Apr., 1935, s. 353.
- MOSES MAIMONIDES, *The Guide for the Perplexed*, Translated From The Original Arabic Text By M. Friedlander, Publisher Grand Rapids, Second Edition, 1904.
- NATHAN HA-BAVLÎ, *Seder 'Olam Zuta-Dünyanın Kısa Tarihi, İslamî Dönemde Kaleme Alınan İlk İbranice Kronik*, Derleme-Tercüme Nuh Arslantaş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014
- NATHAN HA-BAVLÎ, "סדר עולם זוט" (Seder 'Olam Zuta- Dünyanın Kısa Tarihi), *Mediaeval Jewish Chronicles and Chronological Notes*, Edited from printed books and manuscripts by Adolf Neubauer, Vol. II, Clarendon Press, Oxford 1895.
- NEUBAUER, Adolf, "Egyptian Fragments II", *The Jewish Quarterly Review*, Vol. 9, No. 1, Oct. 1896.
- ÖZCAN, Abdülkadir, "Cülûs", *DİA*, Cilt 8, s. 112.
- ÖZMENLİ, Mehmet (2014). "Tapınak-Medeniyet İlişkisi / Temple-Civilization Relationship", *TURKISH STUDIES -International Periodical For The Languages, Literature and History*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

- of Turkish or Turkic, ISSN: 1308-2140, Volume 9/10 Fall 2014, www.turkishstudies.net, Doi Number :<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7474>, s. 1288.
- PINES, Shlomo, "Mukammis", *Encyclopaedia Judaica (EJ)*, Second Edition, Edi. in Chief Fred Skolnik, Executive Edi. Michael Berenbaum, Detroit USA: Macmillan Reference, 2007, Vol. XIV, s. 607-608.
- POLLIACK, Meira, *The Karaite Tradition of Arabic Bible Translation: A Linguistic and Exegetical Study of Karaite Translations of the Pentateuch from the Tenth and Eleventh Centuries*, E.J. Brill, Leiden 1997.
- POZNAŃSKI, Samuel, "A Fihrist of Saadya's Works", *The Jewish Quarterly Review New Series*, Vol. 13, No. 4, Apr., 1923, s. 374-375.
- POZNAŃSKI, Samuel, "Ben Meir and the Origin of the Jewish Calendar", *The Jewish Quarterly Review*, Vol. 10, No. 1, Oct., 1897.
- RAV SHERIRA GAON, *The Iggeres of Rav Sherira Gaon*, Translated and Annotated by Rabbi Nossan Dovid Rabinowich, Rabbi Jacob Joseph School Press, Jerusalem 1988.
- RIVKIN, Ellis, "The Saadia-David ben Zakkai Controversy: A Structural Analysis", *Studies and Essays in Honor of Abraham A. Neuman*, Edi. by Meir Ben-Horin, Bernard D. Weinryb and Solomon Zeitlin, E.J. Brill for the Dropsie College, Philadelphia 1962.
- ROBERTSON, Edward, "The Relationship of the Arabic Translation of the Samaritan Pentateuch to That of Saadya", *Saadya Studies: In Commemoration of the One Thousandth Anniversary of the Death of R. Saadya Gaon*, Edi. Erwin Isak Jacop Rosenthal, Manchester University Press, Manchester 1943.
- ROSENTHAL, Erwin I. J., "Saadya Gaon: An Appreciation of His Biblical Exegesis", *Bulletin of the John Rylands Library*, Vol. 27 (1), Manchester Dec. 1942.
- SA'İD B. YUSUF EL-FEYYŪMÎ, *Peruşey Rabbenu Saadya Gaon al Ha-Tora (R. Saadia Gaon'un Tevrat Tefsiri)*, Düzenleyen ve İbranice'ye tercüme eden Yosef Kafih, Judeo-Arabic ve İbranice, Mosad Rav Kook, Yeruslayim 1963.
- SA'İD B. YUSUF EL-FEYYŪMÎ, *Peruşey Rav Sa'adiyah Ga'on li-Sefer Şemot (Rav Saadia Gaon'un Çıkış Kitabının Tefsiri)*, Hazırlayan Yahuda Ratzaby, İbranice, Mosad Harav Kook, Jerusalem 1998.
- SAADIA GAON, *Al-Targum R. Saadia Gaon La-Tora (R. Saadia Gaon'un Tevrat Tercümesi)*, Hazırlayan Moşe Zucker, İbranice, Michael Higger Memorial Publications, New York 1959.
- SAADIA GAON, *Perushei Rav Sa'adiyah Ga'on li-Breshit (Rav Saadia Gaon'un Tekvin Kitabının Tefsiri)*, Hazırlayan Moşe Zucker, İbranice, The Jewish Theological Seminary of America, New York 1984.
- SAADIAH BEN JOSEPH AL-FAYYŪMÎ, *The Book of Theodicy Translation and Commentary on the Book of Job by Saadiyah ben Joseph al-Fayyumi*, Düzenleyen ve İngilizceye tercüme eden Lenn Evan Goodman, Yale University Press, Michigan 1988.
- SASSON, Ilana, "Bible", *EJ*, Vol. III, s. 603.
- SCHECHTER, Solomon, *Saadyana Geniza Fragments of Writings of R. Saadya Gaon And Others*, Deighton and Bell, Cambridge 1903.
- SCHENKER, Adrian, "The Polyglot Bibles of Antwerp, Paris and London: 1568-1658", *Hebrew Bible, Old Testament: From the Renaissance to the Enlightenment*, Vol. II: From the Renaissance to the Enlightenment, Edi. Magne Saebo, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2008.

- SHUNARY, Jonathan, *ha-‘Ekrnot ha-parshaniyim shel Rav Se‘adyah Ga’on ‘al pi targumo ha-‘Arvi le-sefer Tehilim (Saadia Gaon'un Mezmurlar'ın Arapça Tercümesinde İzlediği Tefsir Metodu)* (İbranice), İbrani Üni., Kudüs 1970, (Doktora Tezi),
- STEINER, Richard, *A Biblical Translation in the Making The Evolution and Impact of Saadia Gaon's Tafsir*, Harvard University Center for Jewish Studies, USA 2010.
- STEINER, Richard, “Philology as the Handmaiden of Philosophy in R. Saadia Gaon's Interpretation of Genesis 1/1”, *Israel Oriental Studies*, 19, Edi. Shlomo Isra’el, Tel Aviv Üni. Yay., USA 1999, s. 379-389.
- STEINER, Richard, “Saadia vs. Rashi: On the Shift from Meaning-Maximalism to Meaning-Minimalism in Medieval Biblical Lexicology”, *The Jewish Quarterly Review, New Series*, Vol. 88, No. 3/4, Jan-Apr., 1998, s. 215-217.
- STEINSCHNEIDER, M., “An Introduction to the Arabic Literature of the Jews II”, *The Jewish Quarterly Review*, Vol. 12, No. 3, Apr., 1900, s. 498.
- STROUMSA, Sarah, “Prolegomena As Historical Evidence: On Saadia’s Introductions To His Commentaries On The Bible”, *Vehicles of Transmission, Translation and Transformation in Medieval Textual Culture*, Edited by Carlos Fraenkel, Jamie Fumo, Faith Wallis and Robert Wisnovsky, Brepols Publishers, Turnhout 2011.
- STROUMSA, Sarah, *Dawud ibn Marwan al-Muqammis's Twenty Chapters ('Ishrun Maqala)*, Brill Academic Publication, Leiden 1989.
- ŞAHİN, Hasan - Cihan, Ahmet Kâmil , “İshak b. Süleyman el-İsrâîlî”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Diyanet Yay., 1988-2013, Cilt 22, s. 544.
- TOMAR, Cengiz, “Taberiye”, *DİA*, Cilt 39, s. 323.
- TUDELALI BENJAMIN ve Ratisbonlu Petachia, *Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın Avrupa, Asya ve Afrika Gözlemleri*, Çev. Nuh Arslantaş, Kaknüs Yay., İstanbul 2001.
- UĞUR, Hakan, *Kur'an'ın Tasdik ettiği Tevrat'taki Konular*, Selçuk Üni. S.B.E., Konya 2008 (Doktora Tezi).
- ÜNAL, Mustafa, *Dinlerde Kutsal Zamanlar*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008.
- VOLLANDT, Ronny, “The Arabic Pentateuch of the Paris Polyglot: Saadia Gaon’s Advent to the Republic of Letters”, *Linguistic and Cultural Aspects of Arabic Bible Translations*, Edi. S. Binay and St. Lederer, Beirut Texts und Studien No. 131, Beirut Orient Institut, Beirut 2008.
- VOLLANDT, Ronny, *The Transmission of the Judaeo-Arabic Pentateuch Translation of Rav Saadia Gaon in Arabic Letters: A Case of Textual Diffusion, Thesis of Master of Arts*, The Hebrew University of Jerusalem, Rothberg International School, Jerusalem 2007.
- WECHSLER, Michael G., ”New Data From Saadia Bearing On The Relocation of The Palestinian Yeshiva to Jerusalem”, *Jewish Studies Internet Journal*, Vol. 12, 2013, s. 1-9.
- ZEITLIN, Solomon, “Saadia Gaon: Champion for Jewish Unity under Religious Leadership”, *The Jewish Quarterly Review New Series*, Vol. 33, No. 3, Jan., 1943.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

BAĞIR, M. A., Saadia Gaon'un Hayatı ve Arapça Tevrat Tercümesi, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/1 Winter 2015, p. 121-148, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7854>, ANKARA-TURKEY

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015

